

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Maria Antonie Sæther

«Kastrer dem, sperr dem inde!»

En studie av kvinnebevegelsens tilnærming
til seksualforbrytere 1895-1934

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning

Trondheim, våren 2014

Maria Antonie Sæther

«Kastrer dem, sperr dem inde!»

En studie av kvinnebevegelsens tilnærming til seksualforbrytere 1895-1934

Masteroppgave i historie – femårig lektorutdanning

Institutt for historiske studier

NTNU

Trondheim, våren 2014

Sitat på omslaget fra *Urd*, «Kastrer dem, sperr dem inde!», 05.05.1923

Omslagsbilde: Forside fra *Norges Kvinder*, 14.04.1923

Forord

Det er snart fem fine og innholdsrike år siden jeg begynte på lektorutdanningen i historie ved NTNU og takket være flotte medstudenter har jeg ofte gledet meg til en ny dag på Dragvoll. Nå ser jeg fram til en ny fase i livet og forhåpentligvis kan jeg begynne å søke på lærerjobber framover. Kunnskapen jeg har opparbeidet meg gjennom arbeidet med denne oppgaven er relevant for flere kompetansemål i skolen, og jeg gleder meg til videreformidle kunnskapen denne oppgaven har gitt meg til framtidige elever.

Det har vært både utfordrende og spennende å jobbe med masteroppgaven. Jeg vil derfor si tusen takk til min veileder Øyvind Thomassen for mye tålmodighet, grundige tilbakemeldinger og rettleiding der det har trengtes.

Jeg vil takke alle på lesesal 6392 og 6393, dere er en super gjeng og jeg innrømmer at det er vemodig å tenke på at vi ikke skal samles på lesesalen igjen til høsten. Jeg vil også rette en takk til linjeforeningen Det Historiske Selskab for både faglige og mindre faglige avvekslinger i form av studieturer, quiz og slaberas. Takk også til medstudenter på prosjektet «Mainnan i buret» for gode diskusjoner, det har vært gøy å få deltatt i et større prosjekt og jeg gleder meg til å lese masteroppgavene deres.

Tusen takk til Henriette S. Øygarden og Atle Brandsar for kyndig korrekturlesing og nyttige innspill. Eventuelle «lolz» som nå måtte finnes i oppgaven tar jeg på min egen kappe.

Jeg vil spesielt si takk til min kjære mor Aud Sterten for mye støtte og oppmuntring. Tusen takk også til min flotte samboer Emil Eliasson for gode råd og støtte. Sist, men ikke minst, vil jeg takke min lillesøster Hanna for koselige kinoturer. Jeg hadde ikke klart dette uten dere.

Maria Antonie Sæther

Trondheim, 14. mai 2013

Kapittel 1: Innledning	1
Problemstilling og avgrensninger.....	3
Litteratur.....	4
Kilder og metode.....	6
Oppgavens oppbygning.....	7
Kapittel 2: Den avhumaniserte sedelighetsforbryteren 1895-1923	9
«Et Oprørende Mord – dyr i menneskeskikkelse».....	9
Seksualforbrytelser i perioden 1886-1924.....	10
«Man hadde en følelse, som om man var omgitt af vilddyr».....	12
Hvem var Karl Larsen Sundbye?.....	13
Hvorfor så sterkt engasjement fra Ragna Nielsen?.....	15
Avhumanisering.....	16
Sedelighetsdiskursen.....	17
Korporlig avstraffelse.....	18
Kastrasjon av sedelighetsforbrytere.....	19
Konklusjon.....	21
Kapittel 3: «Til kamp mot sædelighetsforbrydelserne!» - kvinnebevegelsen og håndtering av sedelighetsforbrytelser 1895-1924	23
Kvinnelig politi.....	23
Lagrettens kjønnsfordeling og synet på voldtekt.....	24
Kvinnebevegelsens syn på utilregnelige sedelighetsforbrytere.....	26
«Norske Kvinners Rettsvern».....	28
Kvinnebevegelsen og straffeloven.....	29
Konklusjon.....	31
Kapittel 4: «Hvordan kan samfundet beskytte sig mot åndssvake og sedelighetsforbrytere»	33
Kvinnebevegelsen og straffelovskomiteén.....	33
Bakgrunnen for steriliseringstanken.....	35
Seksualinngrep og kvinnebevegelsen.....	36
Ingeborg Aas og kastrering av seksualforbrytere.....	37
Sterilisering og kastrering – en del av mellomkrigstidens sosialhygieniske tiltak.....	39
Seksualinngrep som kontroll over de kriminelle – kvinnebevegelsens seksualiserte hevn sett i lys av Foucault.....	40
Historiske framstillinger av mellomkrigstidens kvinnebevegelse og hygienebegrepet.....	42
Konklusjon.....	44
Kapittel 5: Konklusjon	45
Kilder og litteratur	I
Utrykte kilder.....	I
Trykte kilder.....	I
Nettressurser.....	IV
Litteratur.....	V

Kapittel 1: Innledning

28.juli 1884 ble Norsk Kvinnesaksforening (heretter forkortet med NKF) stiftet i Kristiania.¹ Foreningens formålsparagraf var: «Foreningens formaal er at virke for at skaffe kvinden den hende tilkommende ret og plads i samfundet.»² Dette markerer begynnelsen for kvinnebevegelsen i Norge. Utover 1880- og 1890-årene ble flere regionale kvinneforeninger stiftet, både med og uten partipolitisk tilknytning.³ Perioden kjennetegnes generelt av en organisasjonsbølge med opprettelse av en rekke politiske organisasjoner og ikke minst stiftelsen av partiene Høyre og Venstre. Med innføringen av parlamentarismen i 1884 var det politiske systemskiftet et faktum.⁴

Kvinnepolitisk ble det dannet radikale og moderate fløyer.⁵ Allikevel var det spesielt én kampsak som kom til å prege kvinnebevegelsens arbeid fram mot 1913 og det var kravet om stemmerett for kvinner.⁶ I tillegg til kampen for stemmerett var mange kvinnesakskvinner aktive i debatten om sedelighet og den seksuelle dobbeltmoralen, og arbeidet for å styrke kvinners rettigheter i ekteskapet og i yrkeslivet. Etter innføringen av kvinnelig stemmerett i 1913 ser vi tendenser til større politiske skiller internt i kvinnebevegelsen. Til tross for uenigheter i en del politiske spørsmål var kampen for likestilling i arbeidslivet og barns rettigheter definerende for perioden etter 1913. Mer brennbare tema var diskusjonen om prevensjon og abort, noe som skapte store konflikter i kvinnebevegelsen på 1920- og 1930-tallet.

Parallelt med den kvinnepolitiske oppblomstringen var perioden fra 1880-årene til 1930-årene preget av store endringer innen fagfeltene psykiatri og kriminologi, og Stortinget ble mer aktiv i arbeidet med å håndtere farlighet og galskap i samfunnet. I 1895 ble Kriminalasylet i Trondheim åpnet og de første pasientene ble innlagt. Kriminalasylet ble opprettet på bakgrunn av en nesten femti år lang diskusjon blant politikere, psykiatere og jurister. Kriminalasylet skulle fungere som en behandlingsinstitusjon og høysikkerhetsanstalt for de kriminelle sinnssyke og de sinnssyke kriminelle, en gruppe som lenge hadde bydd på utfordringer for de allerede eksisterende sinnssykeasylene og fengselsvesenet. Kriminalasylet skulle behandle utilregnelige kriminelle og pasienter som ble opplevd som farlige og/eller

¹ Aslaug Moksnes, *Likestilling eller særstilling – Norsk Kvinnesaksforening 1884-1913*, Oslo 1984: 9

² Moksnes 1984: 45

³ Ane Caspari Agerholt, *Den norske kvinnebevegelsens historie*, Oslo 1937: 221

⁴ Jostein Nærbøvik, *Norsk historie 1860-1914*, Oslo 1999: 162

⁵ Nærbøvik 1999: 173f

⁶ Jeg vil i oppgaven bruke «kvinnebevegelsen» som fellesbetegnelse for de ulike kvinneorganisasjonene, så framt jeg ikke spesifiserer navn på forening i teksten. Årsaken til dette er at de ulike kvinneorganisasjonene hadde få eller ingen motsetninger i spørsmål knyttet til seksualforbrytelser.

spesielt vanskelige ved de ordinære asylene. Mennesker som med andre ord ikke kunne dømmes til straff for straffbare handlinger.⁷ Spørsmål om utilregnelighet og straff ble etter hvert et diskusjonstema også for kvinnebevegelsen på slutten av 1890-årene og i første halvdel av 1900-tallet.

Årene 1895-1934 var periode med store endringer i det norske samfunnet. Årene før 1895 var preget av større politiske debatter, partidannelser og ikke minst en aktiv sedelighetsdebatt. Det som kjennetegner hele perioden jeg skriver om er framveksten av sosialstaten med et begynnende statlig folkehelsearbeid. Perioden kjennetegnes også av urbanisering, industrialisering og økonomisk vekst, befolkningspress og emigrasjon.⁸ Med unionsoppløsningen i 1905 var det en økende nasjonalisme og ønske om en norsk idealbefolkning med god fysisk og mental helse. Folkehelsearbeid en viktig del av statens virke i perioden. Kampen mot sykdomsepidemiene ble etter hvert innarbeidet i en bredere nasjonal ideologi der målet var å «utvikle Norge til en kulturnasjon.»⁹ For å utvikle kulturnasjonen måtte både befolkningskvaliteten og -kvantiteten ivaretas. Staten ble den sentrale aktøren i «å utvikle en befolkning som var frisk, ren, mett, mentalt veltilpasset og med et visst nivå av åndelig dannelse.»¹⁰

I den tidlige sosialstaten ble kollektive og individuelle hensyn satt opp mot hverandre. «Moralske og medisinske begrunnelser ble så å si omforenet til pragmatiske overveielser», og pragmatiske overveielser som tok sikte på å minke samfunnets økonomiske og sosiale byrder ble prioritert, i flere tilfeller på bekostning av hensynet til enkeltinnbyggere.¹¹ Historiker Aina Schiøtz beskriver mellomkrigstiden folkehelsearbeid og dets budskap som tosidig i forholdet mellom *frihet* og *kontroll*. Samtidig som bedre folkehelse bar med seg lovnader om frihet fra sykdom og konsekvensene dårlig helse medførte, la folkehelseprogrammet strenge rammer for eksempelvis reproduksjon, seksualitet, ernæring og tidsbruk, og var til dels undertrykkende overfor grupper som psykisk syke, tatere, døve, kriminelle og prostituerte.¹² Undermineringen av disse gruppene kulminerte i vedtaket om *Lov om adgang til sterilisering m.v. av 1. juni 1934* (heretter forkortet til steriliseringsloven). Denne loven ble blant annet vedtatt etter krav fra kvinnebevegelsen, fordi de ønsket å bruke loven overfor seksualforbrytere. Loven ble stående fram til 1977.

⁷ Øyvind Thomassen, *Galskapens fengsel – Kriminalasylet i Trondheim 1895-1963*, Norsk rettsmuseums skriftserie nr. 2, Trondheim 2010: 5

⁸ Anne-Lise Seip, *Om velferdsstatens framvekst: artikler*, Oslo 1981: 37

⁹ Aina Schiøtz, *Folkets helse – landets styrke 1850-2003*, Oslo 2003: 225

¹⁰ Schiøtz 2003: 225

¹¹ Schiøtz 2003: 267

¹² Schiøtz 2003: 271

Problemstilling og avgrensninger

Målet med oppgaven er å undersøke kvinnebevegelsens ulike tilnærminger til seksualforbrytelser.¹³ Jeg vil prioritere den norske kvinnebevegelsens tilnærminger, men trekker periodevis inn dansk og amerikansk kvinnebevegelse. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i tre veldokumenterte eksempler som vil kunne fortelle noe om tilnærmingene til seksualforbrytere. Min overordnede problemstilling er: Hvordan var kvinnebevegelsens tilnærming til sedelighet og sedelighetsforbrytelser i perioden 1895-1934?

I kapittel 2 tar jeg utgangspunkt i et i samtiden mye omtalt voldtektsmord på Ullevål i 1894. Hvordan reagerte medlemmer av kvinnebevegelsen på forbrytelsen? Ved å fokusere på formannen i NKF, Ragna Nielsen, og hennes uttalelser vil jeg drøfte holdninger og tilnærminger til seksualforbryteren. Hvordan ble seksualforbryteren forstått av kvinnebevegelsen? Niensens uttalelser om seksualforbrytere er et interessant eksempel å ta utgangspunkt for å studere dette. Jeg vektlegger perspektiver om *avhumanisering*, et begrep som forklares nærmere i kapittel 2. Jeg vil spesielt diskutere kvinnebevegelsens syn på korporlig avstraffelse slik det kom til uttrykk i forbindelse med Ullevål-saken.

I kapittel 3 diskuteres kvinnebevegelsens forsøk på å få større innflytelse på de juridiske debattene knyttet til seksualforbrytelser. I denne sammenhengen stiller jeg flere spørsmål: hvilke tilnærminger brukte medlemmer av kvinnebevegelsen for å påvirke domsavgjørelser i sedelighetssaker? Kan kvinnebevegelsens krav om innflytelse på dette området vitne om mistillit til menns dømmekraft i forbindelse med seksualforbrytelser? Jeg vil i tillegg diskutere om kvinnebevegelsens krav om lik kjønnsfordeling i lagretten, kvinnelig politi og sikringsnemnd for kvinner i forbindelse med sedelighetsforbrytelser handlet om kjønnes seksualmoral.

I kapittel 4 diskuteres kvinnebevegelsens syn på sterilisering og kastrering av seksualforbrytere og hvordan dette kom til uttrykk i forbindelse med revisjon av straffeloven og arbeidet med steriliseringsloven som ble vedtatt i 1934. Som jeg vil vise i oppgaven var flere av aktørene som arbeidet for å få vedtatt lov om sterilisering påvirket av sosial- og arvehygieniske idéer. Jeg drøfter dernest i hvor stor grad kvinnebevegelsen var påvirket av disse idéene.

Opgaven berører ikke i særlig grad helheten av sedelighetsdebatten i 1880- og 1890-årene, men debatten vil nevnes i forbindelse med sedelighet som begrep. Jeg har valgt periodisk å avgrense oppgaven til årene 1895-1934, fordi eksemplene er naturlig avgrenset

med utgangspunkt i debatten om Ullevål-saken i 1895 og avslutningsvis med vedtaket av steriliseringsloven av 1934. På det første tidspunktet starter kvinnebevegelsens aktive rolle i samfunnsdebatten om seksualforbrytelser, mens steriliseringsloven av 1934 markerer det som må kunne kalles en stor seier for kvinnebevegelsens standpunkter og utgjør dermed et naturlig slutt punkt for min oppgave. Jeg går ikke nærmere inn på kvinnebevegelsens tilnærming til sedelighetsforbrytelser som prostitusjon eller andre seksualforbrytelser begått av kvinner. Jeg velger derfor å avgrense til tilnærminger tilknyttet seksual- og voldtektsforbrytelser begått av menn mot kvinner og barn. Formålet med oppgaven er heller ikke å undersøke hvordan steriliseringsloven av 1934 påvirket andre grupper som for eksempel psykisk utviklingshemmede eller tatere. Formålet med oppgaven er å undersøke kvinnebevegelsens tilnærminger til mannlige seksualforbrytere og hvordan de ulike tilnærmingene endret eller utviklet seg i løpet av perioden.

Litteratur

Jeg vil nå gjennomgå et utvalg av litteraturen jeg bruker i oppgaven. Innledningsvis gjør jeg rede for litteratur om kvinnebevegelsen, før jeg redegjør for litteraturen som diskuterer tilnærminger til seksualforbrytere og seksualforbrytelser.

Den tidlige kvinnebevegelsens historie fikk økt forskningsinteresse i 1970-årene, spesielt i forbindelse med opptakten til den nye kvinnebevegelsen.¹⁴ Det er spesielt to bøker som har vært nyttig på dette området. Historiker og kvinnesakskvinne Aslaug Moksnes utga boken *Likestilling eller særstilling – Norsk Kvinnesaksforening 1884-1913* i 1984, som handler om kvinnesaksforeningens grunnleggende periode fram til kampsaken om kvinnelig stemmerett vant fram i 1913.¹⁵ Moksnes diskuterer foreningens generelle virke, samtidig som hun går nærmere inn på Ullevål-saken og hvilke kontroverser saken skapte i foreningen. Kvinnesakskvinnen Anne Caspari Agerholt utga det første samlede verket om den norske kvinnebevegelsen allerede i 1937. I boken *Den norske kvinnebevegelsens historie* redegjør Agerholt de viktigste begivenhetene og stridsspørsmålene i kvinnebevegelsens historie fram til 1913.¹⁶ Til tross for Agerholts nærhet i tid til diskusjonen om sterilisering og kastrering, så nevnes det lite om straffelovskommisjonen av 1922 sitt arbeid utover spørsmålet om abort.

Videre har jeg brukt historiker Svein Atle Skålevågs artikkel i *Tidsskrift for kjønnsforskning*, «Kjønnsforbrytelser. Sedelighet, seksualitet og strafferett 1880-1940», hvor han i stor grad drøfter kvinnebevegelsens kamp mot sedelighetsforbrytelser i 1920-årene og

¹⁴ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var – en innføring i historiefaget*, Oslo 1999: 96

¹⁵ Moksnes 1984

¹⁶ Agerholt 1937

diskuterer spesielt hvordan sedelighetsbegrepet kan forstås i den sammenheng.¹⁷ Det har ikke blitt forsket eksplisitt på kvinnebevegelsens tilnærming til seksualforbrytere tidligere, men Skålevåg diskuterer flere aspekter ved emnet som er relevant for min oppgave.

Historiker Per Haave publiserte i 2000 sin forskningsrapport på vegne av Norsk Forskningsråd. I rapporten «Sterilisering av tatere 1934-1977» undersøker Haave forarbeidet til *Lov om adgang til sterilisering m.v. av 1. juni 1934*, anvendelsen av loven og hvordan dette påvirket tatere, samt spørsmålet om kastrering av seksualforbrytere.¹⁸ Haaves rapport har vært spesielt viktig som kilde til legen og kvinnesakskvinnen Ingeborg Aas sin innflytelse i kommisjonen som utarbeidet loven.

Når det gjelder 1920- og 1930-årenes diskusjoner om arvehygiene og befolkningskvalitet har historiker Aina Schiøtz tatt for seg dette i verket *Folkets helse – landets styrke 1850-2003*.¹⁹ Her trekker Schiøtz linjer mellom det statlige folkehelsearbeidet, arvehygiene og steriliseringstankens framvekst tidlig på 1900-tallet, noe som har vært svært nyttig for å forstå tankesettet som lå bak utformingen av steriliseringsloven av 1934.

Jeg har brukt to publikasjoner av filosofen Michel Foucault, *Overvåkning og straff* fra 1977 og *Seksualitetens historie – Vilje til viten* fra 1976.²⁰ I den første analyserer Foucault diskursen som har preget det moderne fengselets historie og ulike syn på straff. I den siste analyserer han 1800-tallets ulike forestillinger og tilnærminger til seksualitet. Selv om jeg ikke aktivt bruker Foucaults poststrukturalistiske diskursteori i oppgaven, så har forståelsen hans bidratt med nyttige perspektiver på kriminalitet og seksualitet.

Nicole Rafter's bok *The Criminal Brain* har vært viktig for å forstå tidlige biologiske tilnærminger til kriminalitet.²¹ Hun diskuterer blant annet degenerasjonsteorier, det vil si teorier som gikk ut på å forklare kriminell atferd som biologisk arvelig. Rafter trekker blant annet fram legen Cesare Lombrosos teori om at kriminelle var kjennetegnet av fysiske anomalier, primitive og animalske trekk.

Avslutningsvis vil jeg nevne den utrykte artikkelen «A Construction of an Accepted Masculinity – Castration in high security psychiatric institutions in Norway 1923-1945», som

¹⁷ Svein Atle Skålevåg, «Kjønnsforbrytelser. Sedelighet, seksualitet og strafferett», i *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Nr. 1-2, Oslo 2009

¹⁸ Per Haave, *Sterilisering av tatere 1934-1977 – en historisk undersøkelse av lov og praksis*, Norges forskningsråd: Området for kultur og samfunn, Oslo 2000

¹⁹ Schiøtz 2003

²⁰ Michel Foucault, *Overvåkning og straff*, Oslo 1999a; Michel Foucault, *Seksualitetens historie - Vilje til viten*, Oslo 1999b

²¹ Nicole Rafter, *The Criminal Brain – Understanding Biological Theories of Crime*, New York & London 2008

er skrevet av historikerne Eivind Myhre og Øyvind Thomassen.²² Artikkelen er et bidrag til boken *Masculinities in the Criminological Field* som blir utgitt høsten 2014. Myhre og Thomassen diskuterer kastrasjon av pasienter innen sikkerhetspsykiatrien i perioden 1923-1945 og hvordan pasientene ønsket å foreta inngrepet for å oppnå en akseptert maskulinitet.

Kilder og metode

Jeg vil nå redegjøre kort for den metodiske tilnærmingen jeg har brukt og deretter presentere et utvalg av kildene som er brukt i oppgaven.

På bakgrunn av problemstillingen har jeg valgt å bruke kvalitativ hermeneutisk metode. Dette vil si at jeg gjennom teksttolkning forsøker å finne meninger gjennom å fordype meg i et utvalg tekster.²³ Med utgangspunkt i konkrete eksempler har jeg studert sammenhenger mellom materiell virkelighet og tilhørende debatter slik de utartet seg i kildene.

Jeg har brukt aviser som kilder i oppgaven. Jeg har valgt å bruke *Norges Kvinder*, kvinnebevegelsens egen avis, som ble først utgitt i 1921. *Norges Kvinder* gir god innsikt i hvilke saker som opptok kvinnebevegelsen. Fordelene med denne kilden er flere. Fordi avisen ble utgitt av den partipolitisk uavhengige paraplyorganisasjonen Norske Kvinners Nasjonalråd, inneholder den artikler skrevet av medlemmer fra flere kvinneforeninger. Derfor velger jeg å tro at innholdet er representativt for kvinnebevegelsen generelt. Det er også en stor fordel at *Norges Kvinder* omtaler ulike hendelser nært i tid og er derfor en god samtidig kilde.

Imidlertid innebærer aviser som kilde noen utfordringer. Avisen sier mye om hvordan situasjoner ble oppfattet av den enkelte eller en kultur, men ikke nødvendigvis mye om hva som faktisk skjedde. Aviser hadde - og har - fortsatt en rolle som skapere av virkeligheten og representerer ikke kun refleksjoner av virkelighet.²⁴ Videre er det viktig å vurdere pressens rolle som en opinionsdanner, noe som er relevant i oppgaven.²⁵ *Norges Kvinder* sier mye om hvordan kvinnebevegelsen tolket ulike saker og hva leserne fikk vite, men er ikke nødvendigvis en god realhistorisk kilde. Videre bør det nevnes at perioden fra slutten av

²² Eivind Myhre & Øyvind Thomassen, «A Construction of an Accepted Masculinity – Castration in high security psychiatric institutions in Norway 1923-1945», i Ingrid Lander, Signe Ravn & Nina Jon (red.), *Masculinities in the Criminological Field*, Ashgate (publiseres september 2014)

²³ Kjeldstadli 1999: 183

²⁴ Hallvard Tjelmeland, «Aviser som historisk kilde», i Else-Beth Roalsø, *Å skrive i motvind*, Pressehistorisk forening 2004: 114f

²⁵ Kjeldstadli 1999: 165

1800-tallet og fram til 1980-årene kjennetegnes pressehistorisk sett av faglig utvikling og profesjonalisering, noe som påvirker både form og innhold i artiklene gjennom perioden.²⁶

Jeg har også brukt artikler fra den danske kvinnesaksavisen *Kvinden og Samfundet*. Tematikk og artiklenes utforming er stort sett lik den vi ser i *Norges Kvinder* og fungerer derfor godt til sammenligning med norske artikler. Jeg har valgt å trekke inn danske kilder fordi det er interessant å studere i hvilken grad den danske kvinnebevegelsen engasjerte seg i sedelighetsforbrytelser og hvordan de forsto sedelighetsforbryteren. Jeg har også brukt noen få artikler fra *Aftenposten* og *Dagbladet* som kilde til Ullevål-saken.

Jeg har brukt en pasientjournal og et brev som kilder fra Kriminalasylets arkiv. Pasientjournalen er interessant fordi den tilhørte Karl Sundbye, som ble dømt for mordet på Ullevål i 1894. Det er flere etiske problemstillinger forbundet med bruk av pasientjournaler, deriblant spørsmålet om det er riktig å bruke pasientens navn i masteroppgaven. Det er flere årsaker til at jeg velger å navngi Sundbye i oppgaven min. En av årsakene er at han ble navngitt flere ganger i *Aftenposten* og i andre samtidige kilder, så Sundbye var ikke anonymisert i samtiden. En annen grunn er at jeg ønsker å menneskeligjøre Karl Sundbye, som en kontrast til mange av samtidens beskrivelser og tilnærminger. På grunn av kildens alder er klausuleringen opphevet.

Oppgavens oppbygning

Oppgaven består av fem kapitler: tre empirikapitler, samt et innledningskapittel og et konklusjonskapittel. Oppgaven er tematisk oppbygd, men har allikevel en tilnærmet kronologisk progresjon. Jeg har valgt å legge fram analysen relativt kronologisk for å kunne tydeliggjøre utvikling og endringer i kvinnebevegelsens tilnærming til seksualforbrytere.

Kapittel 2 omhandler det tidligere nevnte mordet på Ullevål i 1894. Kapitlet innledes med en redegjørelse for mordsaken slik den ble framstilt i *Aftenposten*. Videre i kapitlet utforskes flere problemstillinger. Jeg diskuterer bakgrunnen for forestillingen om at seksualforbrytelser forekom hyppigere i perioden 1895-1922 og hvordan denne forestillingen påvirket kvinnebevegelsens reaksjoner på Ullevål-saken. Videre undersøker jeg hvorfor og i hvilken grad formannen i Norsk Kvinnesaksforening, Ragna Nielsen, engasjerte seg i saken. Jeg diskuterer Nielsens retoriske tilnærminger til seksualforbryteren ved bruk av begrepet *avhumanisering*, et begrep som forklares nærmere i kapitlet.

I oppgavens kapittel 3 redegjør jeg for kvinnebevegelsens engasjement i utformingen av straffelovverk, ansettelse til spesifikke yrker og spørsmål om domsavgjørelser og

²⁶ Tjelmeland 2004: 117

tilregnelighet i sedelighetssaker. Jeg undersøker videre bakgrunnen for og innholdet i kvinnebevegelsens krav om en kvinnenes sikringsnemnd i forbindelse med seksualforbrytelser. Jeg diskuterer videre hvorvidt kvinnebevegelsens engasjement i sedelighetssaker kan forklares som mistillit til menn og deres seksualmoral. Dette kapitlet tar utgangspunkt i kilder både fra norsk og dansk kvinnebevegelse.

I kapittel 4 diskuterer jeg kvinnebevegelsens tilnærming til sterilisering og kastrering av seksualforbrytere, slik den kom til uttrykk i forbindelse med Stortingets vedtak om *Lov om adgang til sterilisering m.v. av 1. juni 1934*. Her undersøker jeg kvinnebevegelsens motiver for å kreve kastrering av seksualforbrytere og om det kan hevdes at kravet var arvehygienisk motivert. Her vektlegges spesielt uttalelsene til legen og kvinnesakskvinnen Ingeborg Aas, som var et av medlemmene i straffelovskommisjonen som utarbeidet steriliseringsloven.

Kapittel 2: Den avhumaniserte sedelighetsforbryteren 1895-1923

«Et Oprørende Mord – dyr i menneskeskikkelse»

Andrine Jonsrud gikk ved Vestre Aker kirke på kvelden tredje juledag 1894. Hun skulle besøke sin kusine som var tjenestejente hos overlege Aaser på Lille Ullevold gård. På veien ble hun overfalt og kastet i veikanten. Etter en hard kamp ble hun voldtatt og drept. Senere på kvelden gikk overlege Aaser med kone langs den samme veien på vei hjem fra juleselskap. I veikanten så de en skikkelse i snøen. Der fant de Andrine Jonsrud, med opprevet bluse og kneblet med sin egen skjortekrage. Ansiktet var vendt ned i en blodpøl og kroppen var fortsatt varm.²⁷

28. desember 1894 var overskriften på forsiden i *Aftenposten*: «Et Oprørende Mord – dyr i menneskeskikkelse». I artikkelen sto det at to menn overfalte henne i snøen: «her en voldsom Batalje er bleven udkjæmpet.» Kun en av de to gjerningsmennene ble funnet og den mistenkte for mordet var Karl Larsen Sundbye, som gikk under tilnavnet «Bødkeren». Karl Sundbye var allerede en kjenning av politiet.²⁸ Den andre gjerningsmannen ble ikke funnet og jeg finner ham heller ikke nevnt i senere artikler. Mediedekningen av hendelsen pågikk i flere uker, deriblant med spekulasjoner om gjerningsmannens mentale tilstand. Allerede fjerde juledag skrev *Aftenposten* at det fantes sterke indisier på at Sundbye var gjerningsmannen.

På 1890-tallet var kvinnebevegelsen i Norge godt etablert og hadde lenge arbeidet mot seksuelle overgrep mot kvinner og barn. En av kvinnebevegelsens tidligste og mest omdiskuterte tilnærminger til sedelighetsforbrytere i det offentlige rom kom til uttrykk i forbindelse med mordet på Ullevål i 1894. Dette kapitlet tar utgangspunkt i Ullevål-saken fra 1894 og diskuterer hvordan Norsk Kvinnesaksforening (NKF) engasjerte seg i saken. Jeg diskuterer også hvordan Karl Sundbye og andre sedelighetsforbrytere ble framstilt i media og av kvinnebevegelsen. Jeg går nærmere inn på formannen i NKF, Ragna Nielsen og hennes engasjement i saken. Hvorfor valgte hun å engasjere seg så mye i Ullevål-saken? Denne saken er interessant fordi den førte til store kontroverser innad i kvinnebevegelsen, er godt dokumentert og synspunktene til mange av medlemmene i NKF kom tydelig fram.

Jeg begynner kapitlet med en redegjørelse for forekomsten av sedelighetsforbrytelser i perioden 1888-1922. Videre vil jeg redegjøre for det store kvinnemøtet som ble arrangert 9. januar 1895 som en reaksjon på Ullevål-saken. Deretter vil jeg redegjøre kort for Karl Sundbyes barndom og oppvekst for å humanisere mennesket dette kapitlet handler om, før jeg

²⁷ Aftenposten, *Et Oprørende Mord – dyr i menneskeskikkelse*, 28.12.1894

²⁸ Aftenposten, *Et Oprørende Mord – dyr i menneskeskikkelse*, 28.12.1894

drøfter synet på sedelighetsforbryteren generelt og straffene som medlemmer i NKF krevde. Avslutningsvis diskuterer jeg hvorvidt kvinnebevegelsen retorisk forsøkte å avhumanisere sedelighetsforbrytere som Karl Sundbye for å legitimere kravet om strengere straffer.

Begrepet *avhumanisering* er tidligere brukt i forbindelse med forskning på kolonialisme og folkemord. I denne type forskning har det kommet fram at undertrykkende behandling av ulike grupper har blitt rettferdiggjort ved en retorisk tilnærming der de utsatte gruppene beskrives som dyr, barn eller barbarer.²⁹ Utover 1800-tallet mener jeg å se en tendens til avhumaniserende tilnærminger til enkeltindivider eller grupper gjennom vitenskapelige teorier. Et eksempel er Cesare Lombroso, en italiensk lege og professor i rettsmedisin og psykiatri, som hevdet så tidlig som i 1876 at kriminelle hadde fysiske og mentale anomalier som var dyrelignende.³⁰

En årsak til at medisinsk og kriminologisk vitenskap bidro til avhumanisering kan ha vært at medisinsk vitenskap for eksempel hadde en grunnleggende epidemiologisk tilnærming til sykdom og lidelser (tuberkulose, spedalskhet og andre svært smittsomme lidelser), mens for eksempel kriminologien hadde en slagside mot kriminalitet som subkultur- og minoritetsfenomen (tatere, omstreifere, løsgjengere og så videre). Dette var gruppe- og ikke individperspektivet som dominerte i menneskevitenskapene, samtidig som den nasjonale sosialpolitikken hadde et sterkt innslag av ønsket om «sosial opprydding» i samfunnet.³¹ Politikk og vitenskap trakk på den måten i samme retning, der en beinhard sosial oppryddingspolitikk blant annet fikk retorisk kraft og legitimitet fra degenerasjonsteoriene innen psykiatri og kriminologi.³² I nyere tid er avhumanisering blitt forsket på innenfor psykologien, både på gruppenivå og individnivå i tilknytning til forskning på hva som oppfattes som menneskelig og umenneskelig og i hvilke tilfeller avhumanisering forekommer.

Seksualforbrytelser i perioden 1886-1924

I løpet av 1890-årene var kvinners sikkerhet i det offentlige rom ofte diskutert i kvinnebevegelsen. Ifølge Mari Jonassens bok om Ragna Nielsen var det i 1890-årene en vanlig antagelse at samfunnet var preget av en økt tendens til voldsforbrytelser, noe som kan

²⁹ Paul G. Bain, Jeroen Leyens Vaes,, Jacques Philippe, *Humaness and Dehumanization*, London 2013: 144

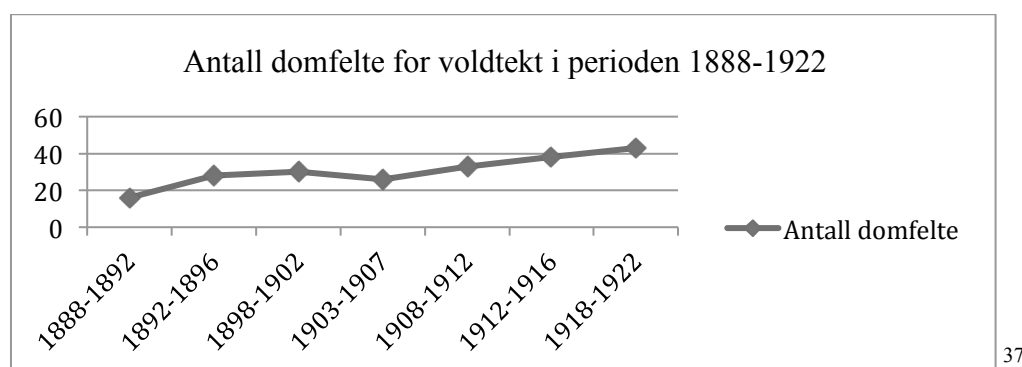
³⁰ Bain, Leyens & Philippe 2013: 129

³¹ Aina Schiøtz, *Folkets helse – landets styrke*, Oslo 2003: 224f

³² Degenerasjonsteori gikk ut på at blant annet kriminalitet var en arvelig og medfødt anomali, i likhet med eks. sinnssykdom eller fysisk og psykisk utviklingshemming. Det var spesielt legen Cesare Lombroso og Bénédict Auguste Morel som fremmet degenerasjonsteorier og knyttet disse til det relativt nye kriminologifaget i løpet av siste halvdel av 1800-tallet. Nicole Rafter, *The Criminal Brain – Understanding Biological Theories of Crime*, New York & London 2008: 99f, 108f

ha påvirket reaksjonene som fulgte Ullevål-saken.³³ Nielsen skrev en artikkel om det hun oppfattet som en «voldtektsepidemi»: «Vi hører om det ene Overfald efter det andet.»³⁴ Hos Nielsen ser vi hvordan en kriminell handling, voldtekt, ble prøvd forstått ved å beskrive den ved hjelp av den medisinske termen epidemi. I det ligger det i en viss forstand en form for sykeliggjøring av den kriminelle handlingen. Kriminalstatistikken for årene 1886-1904 konkluderer med at det var en økning i antall straffede for voldtekt.³⁵

I 1902 vedtok Stortinget en ny straffelov som trådte i kraft 1. januar 1905. En vurdering som kan diskuteres er om den nye loven førte til endringer i antall straffede for voldtekt. Kriminalstatistikken viser en betydelig økning i antall domfelte for voldtekt i perioden 1905-1924, sammenlignet med antall domfelte for voldtekt i perioden 1864-1904.³⁶ En metodisk utfordring ved statistikken er om økningen skyldtes flere registreringer eller om det faktisk skjedde flere voldtekter. Det at endringer i påtalereglementet nevnes som en viktig årsak til økningen kan tyde på at registreringspraksisen i alle fall ga et visst bidrag til økningen. Det er interessant at kvinnebevegelsen i hele perioden 1895-1923 hevdet at det var en økning i antall voldtekter. Det kan også reises spørsmål ved om det var en reell økning i antall foretatte voldtekter eller var det en økning i antall domfelte. Flere kan ha blitt dømt på bakgrunn av endringer i synet på voldtekt, ettersom voldtektsbegrepet i loven av 1905 kan sies å være bredere og mer omfattende enn tidligere. Dette kan igjen ha ført til flere anmeldelser, og ikke fordi det nødvendigvis var en økning i antallet reelle foretatte voldtekter sammenlignet med tidligere.



³³ Mari Jonassen, *Livet er et pust. Ragna Nielsen – en biografi*, Oslo 2011: 144

³⁴ Dagbladet, *Voldtægtsepidemien*, 14.01.1895

³⁵ Det Statistiske Centralbyrå, *Norges Officielle Statistik, Oversigt over de vigtigste resultater av Kriminalstatistikken for aarene 1886-1904*, Kristiania 1913: 21

³⁶ Det Statistiske Centralbyrå, *Kriminalstatistikk 1923 og 1924, med hovedoversikt 1905-1924*, Oslo 1927: 23f

³⁷ Det statistiske Centralbureau, *Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge - 1894*, Kristiania 1894: 36; *Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge - 1895*: 32; *Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge - 1900*: 79; *Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge - 1905*: 107; *Statistisk Aarbog for Kongeriket Norge - 1915*: 109; *Statistisk Aarbog for Kongeriket Norge - 1920*: 171; *Statistisk Årbok for Kongeriket Norge - 1924*: 187

Det kan også tenkes at den allmenne oppfatningen av flere sedelighetsforbrytelser kan knyttes til endringer i avisenes framstillinger av kriminalsaker.³⁸ Avisenes artikler om for eksempel Ullevål-saken var detaljerte, inneholdt personkarakteristikker, var til dels spekulative og navnga forbryteren tidlig i saksgangen. Dette kjennetegner journalistikken i kriminalreportasjer utover første halvdel av 1900-tallet, i tillegg til at kriminalreportasjene etter hvert ble gitt større spalteplass.³⁹ Derfor kan kvinnebevegelsens oppfatning av økt antall voldtektsforbrytelser ha sammenheng med større spalteplass til kriminalreportasjer i avisene, så vel som en økning i antallet dømte forbrytere.

«Man havde en følelse, som om man var omgitt af vilddyr»

Mordet på Andrine Jonsrud og de detaljerte opplysningene som ble publisert i avisene utløste sterke reaksjoner hos medlemmene i NKF. Kvinnesaksforeningens reaksjoner var godt synlige i avisene i januar 1895. Ragna Nielsen, som var formann i NKF, reagerte raskt og innkalte til møte 9. januar. Møtet samlet over tusen kvinner i Kristiania Arbejdersamfunds storsal og hevtørsten skal ha rådet blant mange før møtet. Ragna Nielsen innledet med: «Norsk Kvindesagsforening har faat mange baade anonyme og navngivne Opfordringer til Afholdelse af dette Møde. Næsten alle lyder paa: Hævn! Hævn over morderen! Han maa halshogges!»⁴⁰ Nielsen forsøkte derimot å opptre litt mer behersket og argumenterte mot dødsstraff. Hun argumenterte med at dødsstraff fratok forbryteren muligheten til å oppleve anger og kom derfor med et alternativt forslag som hun hevdet ville uskadeliggjøre voldsforbrytere. Piskestraff var løsningen Nielsen argumenterte for og det var kontroversene rundt dette forslaget som senere førte til at hun gikk av som formann under årsmøtet i NKF i mai 1895.⁴¹ Hovedargumentet hennes for piskestraff var at det var avskrekkende ovenfor andre seksualforbrytere.

I håp om å få støtte i forsamlingen la Nielsen fram tre punkter hun stilte som møtets krav til Justisdepartementet. Punktene gikk direkte på Karl Sundbye, men også seksualforbrytere generelt. Anmodningen gikk i korte trekk ut på at Sundbye og andre aldri kunne slippe ut i samfunnet etter en alvorlig voldtektsforbrytelse. Videre mente hun at piskestraff skulle innføres for alle voldsforbrytelser og at forbrytere med abnorme tilbøyeligheter skulle observeres. Det siste argumentet grep inn i den samtidige samfunnsdebatten om organisering av sakkyndigheten i straffesaker, når det var tvil om

³⁸ Fredrik Berg, *På rømmen – Rømninger fra sikkerhetspsykiatrien 1895-1956*, masteroppgave ved Institutt for historiske studier ved NTNU, 2014

³⁹ Rune Ottosen, Lars Arve Røssland & Helge Østbye, *Norsk pressehistorie*, Oslo 2002: 72-76

⁴⁰ Dagbladet, *Kvindemødet*, 10.01.1895

⁴¹ Aslaug Moksnes, *Likestilling eller særstilling – Norsk kvinnesaksforening 1884-1913*, Oslo 1984: 166

forbryterens tilregnelighet og dermed strafferettslige ansvar. I motsetning til de fleste land i Nord-Europa hadde ikke Norge en fast institusjonalisert praksis for å observere mulige sinnslidende forbrytere.⁴² Etter at Nielsen hadde lagt fram punktene sine ble de diskutert. Mange støttet Nielsens synspunkter. Et av medlemmene kom også med forslag om at sedelighetsforbrytere burde kastreres, uten at det ble videre diskusjon om emnet ved denne anledningen. Gina Krog, en av NKF's grunnleggere og styremedlemmer, var den eneste som åpent uttrykte uenighet om punktet om piskestraff.⁴³ Som et resultat av massemøtet skrev Ragna Nielsen en anmodning som ble sendt til Justisdepartementet i NKF's navn uten styrets godkjenning.

Anmodningen til Justisdepartementet reflekterte for så vidt temaene som ble diskutert under massemøtet, men Ragna Nielsen ga den sin egen retorikk og form. I tillegg kom en lengre redegjørelse for mordet på Ullevål, en rekke andre eksempler på vold mot kvinner og Nielsens egen drøfting av sammenheng mellom forseelse og straff. Jeg finner flere eksempler på at Nielsen beskriver Sundbye som et «vilddyr» og «uhyre». Hvorfor framstilte Nielsen Sundbye som umenneskelig? For å besvare dette spørsmålet vil jeg se nærmere Ragna Nielsens bakgrunn. Deretter vil jeg diskutere begrepet avhumanisering og hvordan det har blitt brukt, men først vil jeg gi en framstilling av personen Karl Sundbye.

Hvem var Karl Larsen Sundbye?

Karl Larsen Sundbye, med kallenavnet «Bødkeren», var født i 1859.⁴⁴ Både i pasientjournalen hans og i *Aftenposten* ble Sundbye beskrevet som en kortvokst og tettbygd mann, med mørkt stritt hår. Han var nest yngst av syv søsken og foreldrene skal ha blitt oppfattet som skikkelige folk. Karl vokste opp i Aker og ble av lærerne beskrevet som en begavet gutt. Først sent i tenårene fortelles det i pasientjournalen at han skal ha begynt å drikke og stjele. Han kom i dårlig selskap, blant annet var han med i en beryktet guttegjeng kalt «Kutorvguttene».⁴⁵ Kutorvet i Oslo lå omtrent der Grønlands torg ligger i dag og var rundt århundreskiftet kjent som tilholdssted for alkoholikere, prostituerte, kriminelle og andre som levde «på kant med samfunnet» på forskjellige måter.⁴⁶

⁴² Hilde Dahl, pågående PhD-prosjekt ved Institutt for Historiske studier, NTNU 2014

⁴³ Dagbladet, *Kvindemødet*, 10.01.1895

⁴⁴ Statsarkivet i Trondheim, Kriminalasylet, 2.03.01, Journalsaker, Waldemar Bødker, *Karl Larsen Sundbye*, Løpenummer 13: 61A, 07.05.1896

⁴⁵ Statsarkivet i Trondheim, Kriminalasylet, 2.03.01, Journalsaker, Waldemar Bødker, *Karl Larsen Sundbye*, Løpenummer 13: 61A + 61B, 07.05.1896

⁴⁶ Olafia Johannsdottir, *De ulykkeligste: livsskildringer fra Kristiania*, Kristiania 1916: 48f

Ifølge *Polititidende* ble Sundbye dømt for flere episoder med vold og tyveri fra 1888 og de neste årene.⁴⁷ Dette stemmer godt med pasientjournalen fra Kriminalasylet som også framhever at han endret oppførsel i slutten av tenårene. *Polititidende* sier ingenting om tidligere sedelighetsforbrytelser, mens i journalen står at han hadde gjort forsøk på sedelighetsforbrytelser mot mindreårige flere ganger før Ullevål-saken.

Sundbye ble dømt til straffarbeid på livstid for mordet på Andrine Jonsrud i 1895, da det ble vurdert at han ikke var sinnssyk i den perioden forbrytelsen ble begått.⁴⁸ Dette til tross for at han tidligere hadde vært innlagt ved Aarhus sinnssykehus etter å ha begått en sedelighetsforbrytelse i Danmark. Sundbye hadde et kort opphold på Akershus straffanstalt etter dommen for Ullevål-mordet, men ble vurdert som sinnslidende under fengselsoppholdet og i 1896 ble han overført til det nyopprettede Kriminalasylet. I en tiårsberetning om Kriminalasylet trykt i *Tidsskrift for Den norske Lægeforening* i 1905 brukte direktøren for asylet, Hans Evensen, Sundbye som eksempel på hvordan kriminelle handlinger utført av sinnssyke kunne ha vært unngått med bedre kunnskap om sinnssykdommens tidlige symptomer. Dette gjaldt spesielt Ullevål-mordet. Ifølge Evensen var Sundbye i utgangspunktet et tilfelle av «ungdomsaarenes sløvsind», som etter hvert utviklet seg til periodevis sinnssykdom og ytterligere sløvhets.⁴⁹ Evensen hadde disputert til doktorgraden i 1904 over en avhandling om diagnosen Dementia Praecox, eller ungdomssløvsinn som den ble kalt på norsk. Fra 1911 fikk diagnosen betegnelsen Schizofreni. Det var derfor trolig utviklingen av, og symptomene til, denne lidelsen Evensen beskrev hos Sundbye. Sundbye hadde to ganger tidligere vært innlagt på grunn av sinnssykdom. Ifølge Evensen var voldtekten på Ullevål i Sundbys tilfelle ett av flere, men at det resulterte i Andrine Jonsruds død var mer en uheldig tilfeldighet. Det Evensen kan ha ment var at mordet kunne vært unngått om Sundbye hadde blitt bedre ivaretatt av sinnssykeomsorgen tidligere. Evensen skrev: «Farlige sindssyge skal der tages vare paa, saa vækkes ikke saa let kulturfiendtlige instinkter, som kræver raahed gjengjældt med pisk og lemlæstelse.»⁵⁰ Det er ikke usannsynlig at denne formuleringen var motivert ut fra Ragna Nielsens og NKFs reaksjoner som fulgte Ullevål-saken få år tidligere, fordi Nielsens krav om piskestraff var kontroversielt og mye omtalt i samtiden.

⁴⁷ *Polititidende* nr. 65 (1888), nr. 4 + 65 + 89 (1889), nr. 65 (1890), nr. 12 (1891), nr. 50 + 91 (1893)

⁴⁸ I denne sammenhengen tilsvarer sinnssyk det samme som utilregnelig.

⁴⁹ Ungdoms sløvsind kan i denne sammenhengen være knyttet til diagnosen som den gang ble kalt «dementia præcox», som var et tidlig navn på psykotiske tilstander og/eller schizofreni.

⁵⁰ Hans Evensen, «Fra de første 10 aar af Kriminalasylets virksomhed», i *Tidsskrift for den norske lægeforening*, 01.02.1906: 69f

Hvorfor så sterkt engasjement fra Ragna Nielsen?

Etter å ha lest om Ragna Niensens reaksjoner på Ullevål-mordet er det interessant å se nærmere på Niensens bakgrunn i Norsk Kvinnesaksforening. Hadde hun engasjert seg i lignende saker tidligere? Hva var Niensens motiver for å engasjere seg i Ullevål-saken?

Ragna Nielsen var medlem i NKF fra stiftelsen i 1884. I 1886 ble hun valgt til formann for første gang og innledet formannskapet med et møte der temaet var «Om Kvinders sikkerhed på gaden».⁵¹ Hun begynte møtet med å ytre et ønske om en holdningsendring hos menn. Kvinner måtte kunne ferdes i det offentlige rom uten å bli utsatt for verbale og fysiske overgrep. Dette gjaldt også prostituerte kvinner. Dessuten måtte politiet ta kvinners rop om hjelp mer alvorlig og være mer synlige i gatebildet.⁵² Nielsen hadde med andre ord engasjert seg i arbeidet for å forebygge sedelighetsforbrytelser mot kvinner lenge før Ullevål-saken.

Nielsen satt to perioder som formann for NKF. Hennes første formannskap var i perioden 1886-1888 og endte i konflikt. Konflikten var grunnet i et tabubelagt emne, diskusjonen om kvinners seksualdrift. Gynekolog Oscar Nissen hadde argumentert med at et fåtall kvinner hadde seksualdrift og dessuten kunne kvinnen aldri bli likestilt mannen. Han kom med uttalelsene i et offentlig møte (Det Geijerstamske møte) i 1887, der Nielsen hadde vært tilhører.⁵³ Hun reagerte med å fremme forslag om å arrangere et møte der hun kunne opponere mot påstandene til Nissen. Hun opplevde Nissens påstander som et hån mot hele kvinnebevegelsen. Styret i NKF støttet ikke forslaget og mente Nielsen overdrev betydningen av en enkelt manns påstander. Saken endte med at Nielsen gikk av som formann og ble etterfulgt av Anna Bugge. Bugge valgte å profilere mindre konfliktfylte saker. Allerede i 1889 var Nielsen tilbake som formann i NKF.⁵⁴

Hva var Niensens egne motiver for å ønske piskestraff for Sundbye? Hun tok avstand fra dødsstraff under møtet i Kristiania 9. januar 1895.⁵⁵ Derimot mente hun at offentlig piskestraff var det eneste voldtektsforbrytere som Karl Sundbye fryktet og som ville skremme andre med lignende tanker fra å begå voldtektsforbrytelser. Det kan virke som om Nielsen hadde hevnmotiv, da hun krevde mer ekvivalens mellom forbrytelse og straff: «Den, der har krænket en andens legeme, bør lide paa sit eget».⁵⁶ Selv om Nielsen etter hvert sto

⁵¹ Moksnes 1984: 125

⁵² Jonassen 2011: 94f

⁵³ Det Geijerstamske møte i november 1887 var et av møtene i en nordisk foredragsturné om litteratur, der debattene som ble utspilt på de ulike møtene ofte var preget av kritikk rettet mot kvinnebevegelsen. Moksnes 1984: 106

⁵⁴ Moksnes 1984: 99fff

⁵⁵ Jonassen 2011: 143f

⁵⁶ Ragna Nielsen, *Norsk Kvinnesaksforenings Andragende til Justisdepartementet: Et Ord til Kvinder i By og Bygd*, Kristiania 1895: 10f

tilsynelatende ganske alene om dette kravet innad i NKF, betyr det ikke at alle var uenige med henne. Dagbladet skal ha mottatt mange innlegg i forbindelse med Ullevål-saken. Flere av disse ville de ikke trykke, blant annet innlegg med krav om kastrasjon av sedelighetsforbrytere. Selv om Dagbladet refuserte innleggene som både hysteriske og fanatiske skulle spørsmålet om kastrasjon bli aktuelt igjen 25 år senere i forbindelse med diskusjonen fram mot steriliseringsloven av 1934, som jeg kommer tilbake til.⁵⁷

Avhumanisering

Avhumanisering, eller umenneskeliggjøring, som retorisk grep er noe som preger hatretorikk brukt med ønske om å framstille en gruppe mennesker som mindreverdige. Ved å framstille grupper som umenneskelige rettferdiggjøres i større grad inhumane handlinger mot denne gruppen.⁵⁸ Avhumanisering kan foregå i ulike former, eksempelvis er objektivisering en form for avhumaniserende tilnærming. Videre finnes det mer aktuelle former for avhumanisering, der eksempelvis propaganda har blitt brukt i forbindelse med flere kriger i det 20. århundret, der «fienden» på forskjellige måter gjerne ble framstilt som inhuman.⁵⁹

Ragna Niensens avhumanisering av Sundbye var ikke unik. I dansk kvinnebevegelse ble lignende retorikk brukt om sedelighetsforbrytere, som for eksempel begreper som «umenneske» og «menneskedyr».⁶⁰ I Ullevål-saken kan det hevdes at Ragna Nielsen brukte avhumaniseringen av Karl Sundbye som retorisk grep for å fremme og legitimere sitt krav om piskestraff. Utetter 1920-årene ble strafferammene for sedelighetsforbrytelser mot kvinner og barn hyppig diskutert i kvinnebevegelsens egen avis *Norges Kvinder*. Over tjue år etter Ragna Niensens avgang i NKF ble forslag om korporlig refselse igjen fremmet, også av menn som støttet kvinnesaken.⁶¹ I *Norges Kvinder* var det i 1920-årene flere lignende tilfeller av bruk av retorikk som kan sees på som bidrag til en avhumanisering av voldtektsforbrytere. De ble blant annet beskrevet som «udyr», «svinebæst» og «skadedyr».⁶² Avhumaniseringsretorikken ble senere i 1920-årene og på begynnelsen av 1930-årene også brukt for å fremme kravet om kastrasjon.

I anmodningen Nielsen sendte til Justisdepartementet i 1895 nevnes Dreyfus-saken. Alfred Dreyfus var jøde og fransk militærkaptein som var mye omtalt i norske aviser høsten 1894. Han var anklaget for å ha spionert mot Frankrike og overlevert hemmelig informasjon

⁵⁷ Dagbladet, *Piskestraf*, 16.01.13

⁵⁸ David Livingstone Smith, *Less than human*, New York 2011: 2

⁵⁹ Smith 2011: 21f

⁶⁰ Kvinden og samfundet, *Mødet i Koncertpalæet*, 15.07.1906; Kvinden og Samfundet, *En dom*, 30.06.1920

⁶¹ Norges Kvinder, *Forbrydervenlighets fulmination*, 02.06.1921

⁶² Norges Kvinder, *Forbrydervenlighets fulmination*, 02.06.1921; Norges Kvinder, *Opprørende*, 02.06.1921; Norges Kvinder, *Samfundet og forbryderen.*, 16.11.1921

til det tyske militæret og dermed begått landsforræderi.⁶³ Til tross for at Dreyfus i følge Ragna Nielsen også var en forbryter, fortjente han ifølge henne å bli behandlet som et sivilisert menneske. Dette i klar motsetning til Sundbye, som representerte barbariet som brøt inn i det siviliserte samfunnet.⁶⁴ Ifølge Nielsen var det ikke stor forskjell på å møte et rovdyr i skogen og å møte et «sådan Avskum af en mand».⁶⁵ Dette underbygger påstanden om at Sundbye og andre sedelighetsforbrytere ble utsatt for en avhumaniserende retorikk av Nielsen og de som delte hennes synspunkter. Det betyr ikke at dette gjaldt Kvinnebevegelsen som helhet. I kjølvannet av Nielsens anmodning, gikk som sagt flere av NKF's medlemmer ut og protesterte mot kravet om piskestraff. Altså kan det ikke hevdes at kvinnebevegelsen var unisont enige om avstraffelsen av Sundbye, men heller at enkeltpersoners synspunkter og tilnærminger, for eksempel Ragna Nielsens tilnærming, dominerte i saken om mordet på Andrine Jonsrud.

Sedelighetsdiskursen

For å forstå hvordan sedelighetsforbrytere ble oppfattet og framstilt av kvinnebevegelsen, bør betydningen og forståelsen av sedelighet defineres og kontekstualiseres. Sedelighet var en viktig del av samfunnsdebatten på slutten av 1800-tallet. I denne debatten var sedelighet knyttet til kjønnsroller, seksualitet og ikke minst samfunnets generelle moral. Historiker Gro Hagemann beskriver 1800-tallets sedelighetsdebatt som en kamp mellom det radikale individet og det konservative fellesskapet. Sedelighet angikk samfunnets moral og kvinnene var ansett som selvsagte representanter for seksuell renhet og dermed beskyttere av det sedelige.⁶⁶ Her kan sedeligheten knyttes til det siviliserte og defineringen av samfunnsmoral og kollektive normer, mens usedeligheten kan relateres til det individuelle, dyriske og usiviliserte. Sedelighetsdebatten handlet derfor blant annet om å kontrollere det seksuelle begjæret, og en sedelighetsforbrytelse vitnet om manglende kontroll, enten det var i form av hor eller voldtekt. Voldtektsforbryteren var den mest usedelige, med minst kontroll over egen seksualitet, og dermed oppfattet og framstilt som et usivilisert og dyrisk vesen. Om sedelighetsforbryterens seksualitet var forbryterens dyriske egenskap, er det ikke utenkelig at flere rundt århundreskiftet mente at kastrasjon kunne fjerne forbryterens seksualitet og dermed være et virkemiddel til å rehumanisere forbryteren.

⁶³ Jødisk museum, om Dreyfus-saken: <<http://www.jodiskemuseum.no/site/1890/Dreyfus.html>> (sist aksessert 01.05.14)

⁶⁴ Nielsen 1895: 9

⁶⁵ Dagbladet, *Kvindemødet*, 10.01.1895

⁶⁶ Svein Atle Skålevåg, «Kjønnsforbrytelser. Sedelighet, seksualitet og strafferett», i *Tidsskrift for kjønnsforskning*, Nr. 1-2, Oslo 2009: 19; Elisabeth Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp: Norsk Kvinnesaksforenings historie fra 1913*, Oslo 1996: 65

For å ytterligere vise betydningen av sedelighet kan en voldtektssak fra 1888, beskrevet av historikeren Ingar Kaldal, brukes som eksempel. En høstmorgen i 1888 ble den fjorten år gamle skredderdatteren Minda funnet voldtatt utenfor Svaneapoteket i Trondheim. Hun ble voldtatt av en farmasøyt og en løytnant som aldri ble dømt for voldtekten. Saken ble slått stort opp i byens aviser og utviklet seg på flere måter til en form for klassekamp, da politiet ble beskyldt for å stoppe etterforskningen fordi Minda var «Datter av uanselige Forældre» og gjerningsmennene fra «de bedre stillede Klasser». Minda ble etter hvert uthengt i avisene som et «allerede udsvævende Fruentimmer» - en påstand som kan ses på som en rettfærdiggjøring av gjerningsmenneskenes overgrep.⁶⁷ Jeg har ikke funnet noe som tilsier at Kvinnebevegelsen engasjerte seg i denne voldtektssaken.

Mindasaken er et eksempel på samtidens oppfatning av voldtekt. Mindas rykte som «utsvævende» (seksuelt aktiv, promiskuøs) ble mer vektlagt i avisene enn det faktum at hun som fjortenåring ble funnet delvis avkledd og bevisstløs i gaten, til tross for at seksuell omgang med fjortenåringer var straffbart også den gang. Beskrivelsen av Minda som «usedelig» kan ses på som en form for avhumanisering og potensielt en rettfærdiggjøring av voldtekt, fordi det usedelige ofte var knyttet til det dyriske og en usivilisert amoralsk atferd. Overgrepet mot Minda ble oppfattet som mindre usedelig i og med at hun allerede ble ansett for å være usedelig før overgrepet.

Korporlig avstraffelse

Den franske filosofen og idéhistorikeren Michel Foucault, skrev om korporlig avstraffelse at motstanden mot tortur økte utover siste halvdel av 1700-tallet og gjennom 1800-tallet:

Selv når man straffer den verste morder, skal i det minste én ting respekteres – hans «menneskelighet», det at han er et menneske. Det kommer en tid, i det 19. århundre, da dette «menneske» som er blitt gjenoppdaget hos den kriminelle, blir avstraffelsens gjenstand – den gjenstand som straffen foregir å forbedre og forandre [...].⁶⁸

Dette harmonerte med det nye synet på forbryteren som ble nedfelt i straffeloven av 1902. Straffen ble individualisert ved at fokus ble rettet bort fra forbrytelsen til forbryteren, samtidig som pinen gradvis var på vei ut, til fordel for bot og anger.⁶⁹ Da juristen Bernhard Getz ble oppnevnt til å lede revisjonen av en ny norsk straffelov i 1885 var Getz opptatt av at straffeloven ikke skulle bygges på hevntanke, men på hensiktsmessighet.⁷⁰ Så da Ragna Nielsen fremmet forslag om piskestraff i 1895 var den kroppslige avstraffelsen allerede

⁶⁷ Ingar Kaldal, *Veit og gate – Daglegliv i Midtbyen i Trondheim 1880-1950*, Oslo 1997: 167

⁶⁸ Michel Foucault, *Overvåkning og straff*, Oslo 1999a: 66f

⁶⁹ Skålevåg 2009: 12

⁷⁰ Skålevåg 2009: 12

vurdert som avleggs og inhuman blant jurister, kriminologer og andre som arbeidet med strafferettsreformen.

Reaksjonene på piskestraffanmodningen i NKF var flere. Som nevnt var Gina Krog den eneste som protesterte mot forslaget under møtet. Fredrikke Qvam, som også var medlem av styret, var ikke tilstede under selve møtet, men sendte et personlig brev til Nielsen der hun ba henne holde foreningen utenfor. Qvam mente det var rystende at «dagens kvinner» skulle kreve tortur av forbrytere og mente dessuten at kravet om piskestraff kunne: «skade kvindesagen i det hele... og navnlig vore stemmeretskrav».⁷¹ En kvinnelig innsender skrev i Dagbladet om piskestraff: «Er det virkelig nogen Kvinde, som trods alt, med Tilfredsstillelse eller bare med Ro vilde kunne tænke paa, at et levende menneske blev pint [...]»⁷² Her ser vi at protestene mot Nielsens forslag var preget av empatiske hensyn overfor forbryteren. Det er interessant å resonnerer om Qvams protest mot forslaget utelukkende var drevet av humanisme eller om det i tillegg lå en politisk strategi til grunn, som muligens kunne ha sammenheng med at Stortinget skulle ta opp forslaget om stemmerett for kvinner til behandling samme året.⁷³

I anmodningen til Justisdepartementet sammenlignet Nielsen med lignende praksis i England og Australia da hun argumenterte for piskestraff. I følge Nielsen hadde piskestraffen hatt positiv virkning i de landene.⁷⁴ Erfaringene fra England kan ha vært bakgrunnen for at den danske justisministeren fremmet forslag om prylestraff så sent som i 1904. Det er interessant at den danske kvinnebevegelsen argumenterte på lignende måte som Nielsens motstandere: «Hævnen gavner jo imidlertid ikke Ofrene, og vi skulde jo gjerne nu være komne saa vidt, at vi straffede efter de mere humane Principper: Forbedring af Forbryderne og Beskyttelse for Samfundet.»⁷⁵ Dette vitner om en mer human tilnærming til forbryteren i den danske kvinnebevegelsen enn den vi har sett hos Ragna Nielsen og hennes meningsfeller.

Kastrasjon av sedelighetsforbrytere

Fru Grønn fremmet et forslag om kastrasjon av voldtektsforbrytere under Ragna Nielsens store kvinnemøte januar 1895. Hun argumenterte med at: «Hun var selv Mor. Hvis en af hendes Børn begik en saadan Forbrydelse, vilde hun være taknemlig for, at denne Forholdsregel blev taget.»⁷⁶ Fru Grønns argumentasjon kan tolkes som ønske om hevn, slik

⁷¹ Moksnes 1984: 167ff

⁷² Dagbladet, *Piskestraf*, 15.01.1895

⁷³ Moksnes 1984: 166fff

⁷⁴ Nielsen 1895: 11

⁷⁵ Kvinden og samfundet, *Prygl hjælper ikke*, 28.11.1903

⁷⁶ Dagbladet, *Kvindemødet*, 10.01.1895

som hos Ragna Nielsen. Samtidig kan den tolkes som en oppfatning av kastrering som den humane løsningen, fordi hun trodde forbryteren ble uskadeliggjort og ikke kunne gjenta forbrytelsen. Jeg tolker utsagnet hennes slik fordi hun brukte sine egne barn som eksempel. Kastrering ble derfor trolig sett på som en mer human straff enn pisking, fordi det er lite sannsynlig at noen ønsket piskestraff for sine barn om de så hadde vært forbrytere. Ut fra Dagbladets referat fra møtet ser det ut til at fru Grønns forslag ikke ble videre diskutert. Hvor hadde fru Grønn idéen om kastrasjon fra?

Det er ikke sannsynlig at fru Grønns forslag om kastrasjon hadde fått næring fra eugeniske eller rasehygieniske idéer. Eugeniske idéer var lite diskutert i Norden før 1900. Det var først i 1906 at legen Jon Alfred Mjøen aktualiserte eugenikken i Norge ved opprettelsen av Vinderen Biologiske Laboratorium etter et studieopphold i Tyskland.⁷⁷ Dessuten var det hovedsakelig steriliseringsinngrep som senere ble forfektet av eugenikken, da det eugeniske formålet med et seksualinngrep først og fremst var å forhindre at mennesker med uønsket arveanlegg fikk barn. Hensikten med kastrasjon var derimot å svekke seksualdriften og dermed ha en kriminalpreventiv funksjon.⁷⁸ Fru Grønns forslag kan derfor ha vært basert på erfaringer med kastrasjon av dyr, fordi jeg antar at mange visste at eksempelvis griser ble roligere og mindre brunstig etter en kastrasjon. Derfor kan idéen om kastrasjon ses på som et forsøk på å rehumanisere sedelighetsforbryteren.

I *Norges Kvinder* ble det i perioden 1921-1923 trykt flere artikler med sedelighetsforbrytelser som tema. Mange av forfatterne, både menn og kvinner, kom med forslag for å hindre flere sedelighetsforbrytelser - og kastrasjon ble hyppig foreslått. Alle hadde til felles at de mente kastrasjon ville uskadeliggjøre forbryteren. De fleste som argumenterte for at kastrasjon ville uskadeliggjøre forbryteren mente samtidig at inngrepet var mer humant enn langvarig internering, fordi kastrasjon medførte at den uskadeliggjorte forbryteren kunne reintegreres i samfunnet. Så sent som i 1931 hevdet lege Ingeborg Aas, og flere andre leger, at kastrasjon førte til nedsatt kjønnsdrift og derfor var en mulighet til å forkorte forbryterens interneringstid.⁷⁹

Enkelte av skribentene brukte andre begrunnelser for å utføre kastrasjon. Sigrd Michelet, som var framtrødende i NKF tidlig i 1920-årene, var en av dem. Michelet var fra

⁷⁷ Schiøtz 2003: 233

⁷⁸ Eivind Myhre & Øyvind Thomassen, «A Construction of an Accepted Masculinity – Castration in high security psychiatric institutions in Norway 1923-1945», i Ingrid Lander, Signe Ravn & Nina Jon (red.), *Masculinities in the Criminological Field*, Ashgate (publisert september 2014): 18

⁷⁹ Ingeborg Aas, «Hvordan kan samfundet beskytte sig mot åndssvake og sedelighetsforbrytere», i *Socialt arbeid*, 1931: 251, 260. Kastrasjon var et inngrep som innebar fjerning av kjønnskjertlene og som derfor skulle virke nedsettende på kjønnsdriften, noe som skulle forhindre at seksualforbryteren begikk nye overgrep.

Trondheim og skrev med jevne mellomrom i *Norges Kvinder*. Innleggene hennes er interessante fordi hun konsekvent omtalte sedelighetsforbryteren som et dyr. I tillegg skrev hun om kastrasjon som et middel for å «danne vern om den nye slegt» og «berøve dem evnen til å rekruttere samfundet med nye individer, befængt med deres egen last».⁸⁰ Dette kan knyttes til rasehygieniske idéer som begrunnelse for seksualinngrep i form av sterilisering eller kastrering, noe jeg diskuterer i kapittel 4 om straffelovskommisjonen og steriliseringsloven.

Konklusjon

Jeg har i dette kapitlet diskutert hvorvidt kvinnebevegelsen i perioden 1895-1923 framstilte sedelighetsforbrytere med en avhumaniserende retorikk. Flere representanter fra kvinnebevegelsen beskrev sedelighetsforbrytere, enten generelt eller konkrete personer, som dyr eller med en dyrisk atferd. Begrepene som ble brukt endret seg lite fra 1895 til 1920-årene og lignende begreper ble også brukt i danske kvinnesaksartikler. I norsk sammenheng ble avhumaniserende retorikk oftest brukt for å fremme forslag om strengere straffer, enten det var i form av korporlig avstraffelse, kastrasjon eller langvarig internering. Innledningsvis så vi hvordan Ragna Nielsens ønske om piskestraff for sedelighetsforbryteren Karl Sundbye var et eksempel på dette. Fru Grønns forslag om kastrasjon av sedelighetsforbrytere ble fremmet så tidlig som i 1895. Hennes forslag kan sees på gjennom perspektiv om avhumanisering, men også som et forsøk på å foreslå et alternativ til piskestraff.

Motstandere av piskestraff argumenterte oftest med hensyn til forbryterens menneskelighet og med grunnlag i den moderne rettsoppfatningen som vokste fram på slutten av 1800-tallet, at straffen skulle ha en hensikt og mening for forbryteren og ikke en funksjon som hevn. Allikevel ble korporlig avstraffelse ofte foreslått i kjølvannet av avisoppslag om alvorlige sedelighetsforbrytelser på 1920-tallet, noe som tyder på at medlemmer i kvinnebevegelsen kanskje hadde et hevnmotiv ikke ulikt Ragna Nielsens ønske om hevn i 1895. Nielsens forslag var ikke kontroversielt i forhold til praksiser i enkelte andre land, men forslaget var uvanlig i skandinavisk sammenheng. Dette er tydelig sammenlignet med dansk kvinnebevegelses reaksjoner på forslag om prylestraff i 1904. Hvorvidt forslaget om kastrasjon kan sies å ha vært hevnbasert eller grunnlagt på en tanke om at sedelighetsforbryteren ble rehabilitert av inngrepet er mer diskutabelt, men det er grunn til å tro at fru Grønn i 1895 trodde kastrasjon hadde en rehabiliterende funksjon.

⁸⁰ Norges kvinder, *Samfundet og forbryderen*, 16.11.1921

Avhumaniseringen av sedelighetsforbrytere på 1890-tallet gjenspeiler samfunnsdebatten i samme perioden. Sedelighet var målestokken for sivilisasjon og samfunnets moral, noe som gjorde seksualforbryteren til representant for det usiviliserte og amoralske. Ukontrollert seksualitet ble oppfattet som forbeholdt dyrene, noe som gjorde sedelighetsforbrytere til dyr og ble dermed brukt retorisk i argumentene for inhumane straffemetoder eller holdninger. Denne typen holdninger møtte mange som på ulike måter brøt sedelighetsnormene i perioden, ikke kun sedelighetsforbrytere, i Minda-saken fra Trondheim ble *voldtektsofferet* hengt ut som den usedelige. I 1920-årene var sedelighetsdebatten mindre aktuell og avhumanisering ble i større grad brukt retorisk for å fremme rase-, mental- eller sosialhygieniske idéer.

Kapittel 3: «Til kamp mot sædelighetsforbrydelsene!» - kvinnebevegelsen og håndtering av sedelighetsforbrytelser 1895-1924

I forrige kapittel ble kvinnebevegelsens tilnærming til seksualforbryteren diskutert. Det var ikke kun forbryteren som sto i fokus når kvinnebevegelsen involverte seg i saker knyttet til seksualforbrytelser. De engasjerte seg også i lovverk og spørsmål om seksualforbryteres tilregnelighet, så vel som ansettelse til bestemte yrker, som for eksempel kvinnelig politi, kvinnelig innflytelse i lovverksutforming og kvinnelige lekdommere. Det var flere årsaker til at kvinnebevegelsen ønsket å påvirke ansettelsene til disse yrkene. En årsak var ønsket om rettferdig adgang til disse yrkene på samme måte som for menn. En annen årsak var ønsket om kvinnelig representasjon i yrker hvor det ble oppfattet som viktig med kvinners innsikt og kunnskap, deriblant yrker som var relatert til sedelighet. Med dette som bakgrunn vil jeg diskutere flere problemstillinger: Hvorfor var kvinnelig innflytelse så viktig i arbeidet med sedelighetsforbrytelser? Kan det hevdes at kvinnebevegelsen hadde mistillit til menns håndtering av sedelighetsforbrytelser? Om det var tilfellet, hva var årsakene til dette?

Kvinnelig politi

Kravet om kvinnelig politi var en viktig kampsak for kvinnebevegelsen på begynnelsen av 1900-tallet. Kravet hadde flere årsaker, deriblant ønsket om like ansettelsesrettigheter som menn. Samtidig var det to moralske aspekter ved kravet. Dette gjaldt kvinnelige innsattes rettigheter til å ivaretas av noen av samme kjønn og håndteringen av barn i sedelighetssaker.⁸¹ Dansk Kvindesamfund engasjerte seg også i denne saken og brukte eksempler fra andre lands praksiser som argument. Et av eksemplene var fra østerriksk politi, der det ble ansatt en kvinnelig politiassistent for å «oprettholde Sædelighed og god Opførsel blant unge Arrestanter».⁸² Den danske kvinnebevegelsen vurderte også kvinner som best egnet til å foreta avhør av barn og kvinner i sedelighetssaker.⁸³

Kravet om kvinnelig politi i arbeidet med sedelighetsforbrytelser kan til en viss grad knyttes til samtidens oppfatning av sedelighet. Et tilbakeblikk til 1890-årenes sedelighetsdebatt viser at ett av de store diskusjonsemnene var kjønnetes seksualmoral. Kvinnebevegelsen ønsket å avskaffe dobbeltmoralen som krevde at kvinnen skulle representere moralsk renhet, mens menn uhemmet kunne opptre usedelig og benytte seg av

⁸¹ Aslaug Moksnes, *Likestilling eller særstilling?: Norsk kvinnesaksforening 1884-1913*, Oslo 1984: 262f

⁸² Kvinden og samfundet, *En Kvindelig Politiassistent*, 30.07.1909

⁸³ Kvinder og samfundet, *Mere kvindeligt Politi*, 13.12.1916

prostituerte på grunn av sterkere seksualdrift.⁸⁴ Dette er et eksempel på at kvinnebevegelsen oppfattet kvinner som mer sedelige av natur og derfor mer egnet til å gjøre politiarbeid knyttet til sedelighetsforbrytelser. Det er også god grunn til å tro at kvinner ble vurdert som mer egnet til å arbeide med barn i sedelighetssaker ut fra sine egenskaper som mødre, som i større grad hadde hovedansvaret for og mer erfaring med barneomsorg.

Lagrettens kjønnsfordeling og synet på voldtekt

I 1902 ble det vedtatt at kvinner kunne velges som lagrettemenn og domsmenn.⁸⁵ Denne overgangen var uproblematisk i norsk sammenheng. I Danmark arbeidet kvinnebevegelsen iherdig for kvinners rett til å være medlem av lagretten. Det var spesielt i forbindelse med sedelighetssaker kvinnebevegelsen krevde kvinnelige lekdommere. I Norge var det lenge lov å sortere ut kvinnelige lekdommere i forbindelse med sedelighetssaker, noe det kom mange protester mot. Det var mange fordommer om kvinners dømmekraft i sedelighetssaker, da det ble påstått at de kom til å dømme partisk eller for strengt.⁸⁶ Fredrikke Mørck, som var et aktivt medlem i NKF, skrev om dette i det danske tidsskriftet *Kvindevalgret* i 1914:

Det har været paastaat, at kvinderne i sin almindelighet er strengere i sine domme end mændene. Det skal jeg la staa hen. Der er dem, ogsaa blandt juristerne, som mener at kvinderne er i besiddelse av en sterkere retfærdighetssans end mændene. Kanske! Retfærdighet forveksles saa let med strenghet.⁸⁷

Norges Venstrekvinnelag sendte en henstilling til Stortinget så sent som i 1932 med krav om at lov om doms- og lagrettemenn skulle endres slik at det ble lovfestet jevn kjønnsfordeling i sedelighetssaker.⁸⁸ Dette viser at kjønnsfordeling i lagretten var en viktig sak for kvinnebevegelsen over en lengre periode. Trolig ønsket kvinnebevegelsen en jevnere kjønnsfordeling i behandlingen av sedelighetssaker fordi det var en oppfatning at menn og kvinner forsto voldtekt forskjellig og dermed dømte ulikt. Dette er et eksempel på gjensidig mistillit mellom kjønnene, da hverken kvinner eller menn stolte på at det motsatte kjønn kunne dømme rettferdig i sedelighetssaker.

Kvinner sakstidsskiftene hadde mange innlegg om dommer i sedelighetssaker og mange mente at sedelighetsforbrytere ble dømt for mildt. En av forklaringene på fenomenet var at menn og kvinner hadde ulik forståelse av voldtekt. Allerede i 1895 uttalte Ragna Nielsen:

⁸⁴ Elisabeth Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp: Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*, Oslo 1996: 65

⁸⁵ Anna Caspari Agerholt, *Den norske kvinnebevegelsens historie*, Oslo 1937 : 211

⁸⁶ Norges Kvinder, *Fra Danmark – For første gang kvindelige nævninger i sædelighetssaker*, 17.11.1923

⁸⁷ Kvindevalgret, *Folkevalgte dommere*, 15.04.1914

⁸⁸ Stortingsforhandlinger, henstilling fra Norges Venstrekvinnelag: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1932&paid=8&wid=a&psid=DIVL279&pgid=a_0857> (sist aksessert 05.05.14)

Mænd og Kvinder føler og tænker forskjellig i mange Ting. At da kun den mandlige Opfatning er kommet til Orde i våre Love, er ganske naturligt. [...] Og der er intet Tilfælde, hvor Forskjellen paa Mænds og Kvinders Opfatning kommer mer skrigende frem end her. For Mord har Mændene sat sin strengeste Straf, Dødstraffen, men ikke for Voldtægt. Hvad er i Kvinders Tanker verst? [...] det er meget vanskeligt at faa Mænd til at kalde Voldtægt ved sit rette Navn.⁸⁹

Tanken om at menn ikke forsto konsekvensene av voldtekt var mer eller mindre uforandret hos kvinnebevegelsen gjennom 1920-årene:

Intet sted kommer vel forskjellen mellom det kvindelige og det mandlige syn skarperere frem end ved sedelighetsforbrydelser. [...] At mændene ikke ser paa samme maate som vi her, kommer vistnok ikke av deres større barmhjertighetsfølelse med forbrydere i almindelighet, men paa grund av forbrydelsens art.⁹⁰

Bakgrunnen for erkjennelsen av at menn ikke forsto alvorret av en voldtekt var sammensatt. En av årsakene var at menn hadde hatt ansvaret for utformingen av straffelovverket og hadde utformet den forbrytervennlig, fordi det også var menn som i regelen var tiltalt.⁹¹ Oppfatningen av at lovverket var forbrytervennlig kan trolig ha rot i økt spalteplass til kriminalsaker i avisene og dessuten at flere ble dømt for sedelighetsforbrytelser, noe som blir redegjort for i forrige kapittel. En annen årsak var kvinnebevegelsens oppfatning av begrepet «utilregnelighet», som ble framstilt som dommernes mulighet til å dømme sedelighetsforbrytere straffefrie. Dansk Kvindesamfund var av samme oppfatning da de innkalte til møte på bakgrunn av et brutalt voldtektsmord på en syv år gammel pike. Dansk Kvindesamfunds møte i Koncertpalæet i 1906 lignet det norske kvinnemøtet i 1895. Det ser vi blant annet av møteinnkallingen. Der ble det uttalt: «[...] den Øvrighed, som ikke griber ind i Tide, men lader en saadan Mand drive sin Galskab til Voldtægt og Mord, er medansvarlig i Forbrydelsen.»⁹² Dette kan ses på som en kritikk rettet mot en forbrytervennlig lovpraksis, så vel som en kritikk av sinnssykepleien.

Den generelle definisjonen av begrepet voldtekt er ufrivillig seksuell omgang ved vold eller truende atferd.⁹³ I nyere forskning på voldtekt er dette presisert til:

For mange er den eneste «ordentlige voldtekten» en overfallsvoldtekt der det brukes mye fysisk vold. Mange har nok problemer med å akseptere at voldtekter kan begås uten vold og fysisk tvang, og vil helst ikke dømme utypiske voldtekter som voldtekt, sier Ballangrud.⁹⁴

⁸⁹ Dagbladet, *Kvindemødet*, 10.01.1895

⁹⁰ Norges Kvinder, *Voldtægt*, 14.04.1923

⁹¹ Svein Atle Skålevåg, «Kjønnsforbrytelser. Sedelighet, seksualitet og strafferett 1880-1930», i *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Nr. 1-2. Oslo 2009: 17

⁹² Kvinden og samfundet, *Mødet i Koncertpalæet*, 15.07.1906

⁹³ Senter mot incest og seksuelle overgrep, definisjon på voldtekt: <<http://smi.nt.no/025.php>> (sist aksessert 20.03.14)

Denne oppfatningen av voldtekt er ikke ulik 1800-tallets juridiske forståelse av begrepet. Historiker Svein Atle Skålevåg benytter seg av en incest-dom fra 1838 som eksempel på tolkning av sedelighetslovverket. Saken gjaldt en husmann som hadde forgrepet seg på sine to unge døtre og den tiltaltes skyldighet var åpenbar, men domstolen slet med å finne rett lovparagraf. Skålevåg skriver: «Voldtekt var utelukket ettersom faren ikke hadde brukt vold i fysisk forstand.»⁹⁵ Et eksempel fra *Norges Kvinder* viser at lite ser ut til å ha endret seg siden 1838: «Kun mænd kom til å dømme i disse saker. Det resulterte i at en ung gutt blev frikjendt for voldtægt og dømt for mishandling, mens vitterlig mishandlingen var en følge av voldtægtsforsøket.»⁹⁶ Det virker som om kvinnebevegelsens oppfatning av voldtektsbegrepet favnet bredere enn hos domstolen. Her uttrykte forfatteren at hun ønsket at gutten ble straffet for voldtektsforsøket, altså straffet for intensjonen med mishandlingen, og ikke mishandlingen alene. Intensjonen om å voldta var altså i kvinnebevegelsens øyne like straffbar som handlingen, mens lovverket fram til 1902 la vekt på at en voldtekt helt konkret var et voldelig og ufrivillig utført samleie.

Kvinnebevegelsens syn på utilregnelige sedelighetsforbrytere

Straffeloven av 1842 innførte et tydelig strafferettslig skille mellom utilregnelige og tilregnelige forbrytere. Forbrytelser begått av: «[...] galne, afsindige, eller af dem, som Forstandens brug ved sygdom eller alderdomssvaghed er berøvet», skulle ikke straffes.⁹⁷ I Ullevål-saken ble Karl Sundbyes tilregnelighet diskutert og flere i NKF fryktet at han skulle slippe straff. Den offentlige symbolmarkeringen av straffen var med andre ord viktigere enn hensynet til om Sundbye var tilregnelig og i stand til å forstå en eventuell dom. Nielsen uttalte på kvinnemøtet i 1895:

Og saa – uagtet alle de velmente Advarsler om ikke at tale om, hvad vi ikke forstaar, opponerer vi mod, at denne Forbryderen og alle lignende Forbrydere erklæres for utilregnelige. (...) Læren om Utilregnelighed ikke skal føres ud over alle rimelige Grænser. (...) Det er altid noget abnormt ved at begaa en Forbrydelse, og Konsekvensen vilde bli, at ingen Forbryder maatte straffes.⁹⁸

Først ble Karl Sundbye dømt som tilregnelig og sendt til straffarbeid på Akershus straffanstalt i 1895. Etter kort tid ble han sendt til Kriminalasylet i Trondheim på grunn av sinnsykdom.

⁹⁴Kristin Engh Førde, *Voldtekt dømmes som utnyttelse*, 11.10.2007:

<<http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=48106>> (sist aksessert 20.03.2014)

⁹⁵ Skålevåg 2009: 10

⁹⁶ Norges Kvinder, *Naar kvinder dømmes av mænd*, 09.11.1921

⁹⁷ Straffeloven av 1842, kap.7, paragraf 2

⁹⁸ Dagbladet, *Kvindemødet*, 10.01.1895

Etter Nielsens avgang finner jeg ingenting som tyder på at NKF fortsatte å engasjere seg i saken, men Nielsen uttrykte i anmodningen til Justisdepartementet misnøye ved tanken om at Sundbye kunne bli sendt til asyl: «[...] kan publikum nemlig ikke beroliges ved den blotte forsikring om, at han ikke vil kunne slippe ut derfra.»⁹⁹ I 1895 diskuterte kvinnebevegelsen tilregnelighet og straff. Diskusjonen bar preg av en oppfatning av utilregnelighet som forbryterens mulighet til å slippe unna straff. Nielsen så på hensynet til utilregneligheten som overdrevent og nærmest som en mulighet for forbryteren å slippe en straff som var ekvivalent med forbrytelsen. Ekvivalens mellom forbrytelse og straff var et krav som var framtredd hos Nielsen i alle diskusjoner om Ullevål-saken, men som også går igjen i *Norges Kvinder* i 1920-årene: «[...] at der blir foretatt revisioner ved vore straffebestemmelser, saaledes at enhver straf staar i et rigtig forhold til den skade, der er forvoldt [...]»¹⁰⁰

Som nevnt ble rettsoppfatning og straff også diskutert i sammenheng med tilregnelighet og sedelighetsforbrytelser i 1920-årene. I *Norges Kvinder* er det flere eksempler på dette, blant annet i forbindelse med en voldtekt av en 13-årig jente. Hun ble voldtatt av en alkoholpåvirket mann som under rettsaken ble erklært utilregnelig i gjerningsøyeblikket. Til tross for at juristene ønsket å frikjenne mannen avsa lagretten en fellende dom. I *Norges Kvinder* ble det i etterkant av saken trykt en artikkel som argumenterte for bedre sammenheng mellom lov og rettsoppfatning:

Loven skal nemlig gi uttrykk for retsoppfatningen [...] Lagrettsavgjørelsene mentes med andre ord at ville harmonere bedre med den virkelige *levende* retsoppfatning. [...] Men naar det da viser sig, at retsoppfatningen hos folket staar i saa sterk strid med det, som juristene mener er ret efter loven, kan følgen herav bare bli den ene, at *loven maa forandres*.¹⁰¹

Gjennom hele perioden 1890-1923 ble det argumentert for bedre ekvivalens mellom forbrytelse og straff. Dette gjaldt spesielt tilfeller der forbryteren ble frikjent som «bevisstløs» i gjerningsøyeblikket, på grunn av alkoholpåvirkning. Gjentatte artikler i *Norges Kvinder* i mellomkrigstiden beskrev flere tilfeller der de mente at alkoholpåvirkede forbrytere slapp unna sin rettmessige straff. De var ikke sinnssyke og dermed ikke kvalifisert til asyllinnleggelse, men fordi de ikke hadde vært tilregnelige da forbrytelsen ble begått kunne de heller ikke fengsles. «[...] vedkommende forbryder muligens var ”bedøvet” av drik i gjerningsøyeblikket og av den grund ifølge de ”moderne” kriminalisters anskuelser

⁹⁹ Ragna Nielsen, *Norsk Kvindesagsforenings Andragende til justisdepartementet – Et ord til kvinder i by og bygd*, Kristiania 1895: 5f

¹⁰⁰ *Norges Kvinder, Domstolene og voldsforbrydelser*, 30.03.1921

¹⁰¹ *Norges Kvinder, Oprørende*, 02.07.1921

skyldfri.»¹⁰² Dette er interessant fordi det forteller noe om kvinnebevegelsens oppfatning av tilregnelighetsbegrepet og hvordan de mente rettspsykiatri ble praktisert. Kravet om at selvforskyldt beruselse skulle være en skjerpende omstendighet og ikke formildende gikk igjen i *Norges Kvinder* gjennom hele 1923-årgangen, i innlegg skrevet av både kvinner og menn. Avholdsfolkets fellesutvalg i Stavanger sendte et krav til Stortinget i 1923 om at beruselse skulle være en skjerpende omstendighet ved lovbrudd. Dette viser at kravet ikke var unikt for kvinnebevegelsen.¹⁰³ Derfor kan kvinnebevegelsens reaksjoner på utilregnelighetserklæringer der alkohol var en del av sakskomplekset ses i sammenheng med brennevinsforbudet i perioden 1916-1927. I disse årene reagerte mange på at alkoholpåvirkning ble regnet som utilregnelighet og dermed en formildende omstendighet. Avholdsbevegelsen kan samtidig knyttes til datidens sedelighetsdebatt, da sedelighet omfattet mer enn seksuelt måtehold, men også måtehold og selvkontroll i forbindelse med andre «nytelser».

«Norske Kvinners Rettsvern»

I 1929 fremmet fru Martha Weberg, som grunnla avisen *Norges Kvinder* i 1921, et forslag om å opprette en kvinnenemnd for å følge sedelighetsforbrytelsene og rettergangene.¹⁰⁴ Nemndens hovedansvar skulle være å se til at farlige sedelighetsforbrytere ble sikret i internater og at det ble foretatt grundige psykiatriske vurderinger før sedelighetsforbrytere kunne prøveløslates. Det var ønskelig at alle kvinneorganisasjonene bidro i opprettelsen og avlønningen av kvinnene i nemnden. Forslaget skapte debatt i *Norges Kvinder* høsten 1929. En kilde fra Kriminalasylets arkiver viser at forslaget ble sendt til Justisdepartementet. Den 27. mars 1930 ble det sendt et brev fra Kriminalasylet til Justisdepartementet om blant annet kvinnenenes sikringsnemnd. Brevet viser at direktøren i utgangspunktet støttet opprettelsen av en slik nemnd, så langt det kom tydelige retningslinjer for hvordan nemnden skulle organiseres.¹⁰⁵ Så sent som i april samme året skrev *Aftenposten* at Weberg hadde sendt en anmodning til Justisdepartementet om opprettelsen av en kvinnenenes sikringsnemnd.¹⁰⁶ Jeg har hittil ikke funnet andre kilder som forklarer hva eller om noe mer skjedde med denne saken.

¹⁰² *Norges Kvinder, Forbrydervenlighetens fulmination*, 02.07.1921

¹⁰³ Stortingsforhandlinger, tilslutning fra avholdsfolkets fellesutvalg i Stavanger:

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1923&paid=7&wid=a&psid=DIVL775&pgid=a_1884> (sist aksessert 18.02.14)

¹⁰⁴ *Norges Kvinder, En kvinnenemnd med plikt til å følge hver eneste sedelighetsforbrytelsessak for å passe på at farlige individer ikke atter slippes løs. Tilslutninger til Marta M. Webergs forslag*, 22.11.1929

¹⁰⁵ Statsarkivet i Trondheim, Kriminalasylet, 2.01.07, Kopibok 1927-1927, *Brev til Det Kongelige Justisdepartementet v/Fengselsstyret* 27.03.1930

¹⁰⁶ *Aftenposten, Kampen mot sedelighetsforbryderne*, 08.04.1930

Holdningene som kom til uttrykk i *Norges Kvinder* om saken om en kvinnenes sikringsnemnd var relativt unisone om at det måtte opprettes en nemnd for å beskytte samfunnet mot sedelighetsforbryterne. Det måtte også være kvinnenes ansvar å presse på for å få gjennomført dette. Allikevel ble det en del debatt omkring utformingen og ansvarsområdene til nemnden. Diskusjonene ser ut til å etter hvert ha utviklet seg mer til å handle om opprettelsen av flere interneringsanstalter.¹⁰⁷ I *Norges Kvinder* ble de mest interessante innleggene skrevet av journalistene Ella Anker og Ingeborg Boye. De skrev om legenes innflytelse i vurderinger av utilregnelige sedelighetsforbrytere. Ella Anker kritiserte legene og deres: «rettsbelæring med de ømmeste undskyldninger for forbryderen».¹⁰⁸ Håpet hennes var at gjennom kvinnenes sikringsnemnd kunne: «folkets moralske bevissthet komme sterkest mulig til orde».¹⁰⁹ Kort tid etter skrev Boye: «Ingen vilde – og ingen burde – overlate nogen avgjørende innflytelse til en flokk kvinner, hvis ”kokende forargelse” kokte over, så de ikke lenger var i stand til å ta menneskelige hensyn».¹¹⁰ Slik jeg har diskutert tidligere var hevnmotivet dominerende hos enkelte i kvinnebevegelsen. Dette mener jeg også preger Ella Ankers innlegg fra 1930, fordi hun valgte å ikke ta hensyn til forbryterens utilregnelighet.

Kvinnebevegelsen og straffeloven

Skålevåg har skrevet en del om kvinnebevegelsens tilnærming til straffeloven av 1902 i sin artikkel om seksualitet og strafferett for *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Skålevåg redegjør blant annet for reformarbeidet i forkant av straffeloven av 1902. Juristen Bernhard Getz' reformarbeid på straffeloven bygde på en tanke om hensiktsmessighet, som skulle redusere kriminaliteten. «Det vesentlige spørsmålet i utformingen av en strafferett var dermed ikke hva som var en rettfærdig straff, men hva som var en hensiktsmessig straff.»¹¹¹ Getz utvidet betydningen av vesentlige begreper i sedelighetslovverket slik at tvungne seksuelle handlinger utover samleie ble ansett som straffbare. I tillegg til økt fokus på sedelighetskriminalitet i avisene kan dette være noe av forklaringen på økningen i antall dømte for sedelighetsforbrytelser.

Kvinnebevegelsen var lenge engasjert i diskusjonen om strafferammene for sedelighetsforbrytelser. Strafferammene ble oppfattet som forbrytervennlige og «Dommerne var uvillige til å gå over den i loven fastsatte minimumsstraff, forsvarere og psykiatriske

¹⁰⁷ Aftenposten, *Internering av sinnssyke forbrydere*, 01.07.1930

¹⁰⁸ Norges Kvinder, *Kvinnenevnd til vern mot sedelighetsforbrydere – Kvinnenes rettsvesen*, 29.11.1929

¹⁰⁹ Norges Kvinder, *Kvinnenevnd til vern mot sedelighetsforbrydere – Kvinnenes rettsvesen*, 29.11.1929

¹¹⁰ Norges Kvinder, *Avstand fra.*, 10.12.1929

¹¹¹ Skålevåg 2009: 12

sakkyndige forente krefter i jakten på formildende omstendigheter.»¹¹² Da Getz reformerte straffeloven var formålet at forbryterne skulle «rehabiliteres», men mange mente dette gikk på bekostning av samfunnets og ofrenes sikkerhet og rettsoppfatning. Straffene ble sett på som urettferdige på grunn av manglende ekvivalens mellom forbrytelse og straff, og flere hevdet at domstolene tok humane hensyn overfor forbryteren på bekostning av offeret. Igjen ble det ønsket straffeutmålinger basert på hevnmotiv.

I *Norges Kvinder* brøt en krigersk diskurs fram, ifølge Skålevåg. Diskurser om sedelighetsforbrytelsene var helt klart relatert til kjønn, da: «[...] det er mannen som er overgriperen, det er kvinnen (og barnet) som er ofrene. Denne kvinneskikkelsen er dessuten ladet med kulturell betydning som en samfunnsbærende skikkelse.»¹¹³ Denne oppfatningen stemte godt overens med kvinnebevegelsens egen oppfatning av kvinnes rolle i samfunnet. Flere uttrykte en holdning som tilsa at kvinnene selv måtte stå for beskyttelse av seg selv og sine barn: «Hvordan kan vi kvinder forsvare os og vore barn naar loven beskytter slike dyr?»¹¹⁴ I denne sammenhengen ville loven representere menn, fordi kvinnene enda ikke hadde deltatt i lovverksutformingen:

Tidligere har ingen kvinde gjennom direkte deltagelse i den slags kommisjoner kunnet øve noget tryk paa den maskuline opfatningen av specielle straffelovsparagrafer – især de som angaar sædelighetsforbrydelser mot kvinder og barn.¹¹⁵

Derfor var det viktig for kvinnebevegelsen at deres egne representanter fikk være med i straffelovskommisjonen, fordi de mente kvinner bedre ville ivareta rettssikkerheten til kvinner og barns. Venstrekvinnelaget skrev i protestresolusjonen om sedelighetsdommer:

Det forlanges ellers altid, at vi kvinder skal være sædelighetens mest ansvarlige vakter, det er da selvsagt, at vi ogsaa maa ta del i utarbeidelsen av de love, som skal verne om sædeligheden.¹¹⁶

Her kommer synet på kvinnen som representant for sedeligheten fram i kvinnebevegelsens egen argumentasjon. Som vi har sett, ble argumentet brukt flere ganger tidligere.

Norges Kvinder var ikke det eneste kvinneorganet i perioden. Avisene *Urd* og *Nylænde* var også svært aktive i debatten om straffeloven og sedelighetsforbrytelsene. Alle tre avisene førte en lignende retorikk i innleggene:

¹¹² Skålevåg 2009: 17

¹¹³ Skålevåg 2009: 20

¹¹⁴ Urd, *Er rettens vei veien til retfærdighet?*, 24.06.1924

¹¹⁵ Norges Kvinder, *Kvinderne og straffelovskommisjonen – Et interview med Høiesteretsadvokat Elise Sem*, 13.12.1921

¹¹⁶ Norges Kvinder, *Venstrekvinnelagets protest-resolusjon i anledning av sædelighetsdommene*, 27.04.1921

Gang paa gang har det vakt vor harme og forfærdelse at se hvorledes rettens mænd har behandlet og bedømt de mest oprørende og motbydelige sædelighetsforbrytelser. Denne bedømmelse har rundt om i vort folk skapt en uhyggelig mistillit til vore domstoler og til dommernes evne til at forstaa sædelighedens betydning [...]¹¹⁷

Muligt dommerne ikke ser paa en slik mand som en forbryder, men som en syk – en mand kan være født med perves tilbøilighet for barn saavel som for andre mænd. Vel. Det er unnskyldningen for ham; men ikke for dem som ikke beskytter hans ofre. Husk, mænd, det er disse ofre som skal vokse op og bli hustruer og mødre, kanskje i Deres egne sønners hjem! [...] Kunde ikke retten ovenfor slike skadedyr endelig prøve at glemme at de er mænd og huske at de er fædre eller kunde ha været det?¹¹⁸

Her ble det uttrykt at rettens menn ikke håndterte en sedelighetssak strengt nok fordi de var menn og de ble oppfordret til å legge bort mannlige holdninger til fordel for faderlige kvaliteter som var mer knyttet til omsorg. Samtidig finnes det eksempler på formuleringer som trolig ble utformet kun for å provosere: «Fædre staar i forhold til sine døtre, tilmed sine aandsvake døtre.»¹¹⁹ Dette utsagnet handlet ikke om konkrete seksualforbrytere, men om menn som fedre. Dette vitner om en kriminaliserende holdning til menn generelt. Historiker Hilde Gunn Slottemo har brukt begrepet «ansvarlig maskulinitet» i forskningen sin om normer for seksualitet i industrisamfunnet i etterkrigstiden. Slottemo bruker begrepet i forbindelse med menns rolle som forsørgere av familien og at forsørgelse var en maskulin plikt.¹²⁰ Om begrepet brukes i en bredere kontekst kan det hevdes at kvinnebevegelsen hadde mistillit til menn generelt. Dette fordi de sviktet og forsømt den maskuline plikten som beskyttere av familien, på samme måte som menn som ikke forsørget sine familier økonomisk. Kvinnebevegelsens oppfatning av sedelighetsforbryterne var ikke bare at de var en trussel mot kvinner og barn eller familien, men også mot samfunnet som helhet. Derfor forsømt lovens menn sin maskuline plikt som hele samfunnets beskyttere.

Konklusjon

Kvinnebevegelsen arbeidet for å få flere kvinner inn i yrker som vedrørte sedelighetsforbrytelser, deriblant politi, lagretten og straffelovskommisjonen. Kvinnebevegelsen diskuterte domsavsigelser, lovverk og utilregnelighetserklæringer i forbindelse med seksualforbrytelser. Årsaken til kvinnebevegelsens engasjement var oppfatningen av at lovverkets, politiets og domstolenes håndtering av sedelighetsforbrytelser var forbrytervennlig. Kvinnebevegelsen utviklet en språklig tilnærming til dette som

¹¹⁷ Nylænde, *Straffelov og engifte*, 01.06.1921

¹¹⁸ Urd, *Kastrer dem, sperr dem inde!*, 05.05.1923

¹¹⁹ Urd, *Er rettens vei veien til retfærdighet?*, 24.06.1924

¹²⁰ Hilde Gunn Slottemo, «Ansvarlighetens menn – Normer for maskulinitet i etterkrigstidas industrisamfunn», i *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Nr.1-2. Oslo 2009: 79

tydeliggjør en oppfatning av at menn dømte andre menn mildere enn forbrytelsens art egentlig tilsa. Kvinnebevegelsen oppfattet de milde domsavsigselsene som et bevis på at loven ikke var laget for kvinner. Ofte ble det uttrykt en mistillit til menn generelt og ikke kun til menn som begikk seksualforbrytelser, fordi lovens menn hadde sviktet kvinnene og barna.

Synet på sedelighet var en del av kvinnebevegelsens mistillit til menn. Kvinnebevegelsen hadde en oppfatning av kvinner som sedelige, mens menn var moralsk sett mer usedelig av natur - eller de hadde normfestet rett til være det. Derfor, med en uttalt mistillit til menns seksualmoral og sedelighet, argumenterte kvinnebevegelsen for at kvinner burde ha større innflytelse i sedelighetssaker. Seksualforbrytelser mot kvinner og barn var forbrytelser begått av menn. Kvinnebevegelsen mente at menn ikke forsto viktigheten av strengere straffer, fordi sedelighetsforbrytere ikke var en trussel mot deres eget kjønn.

Kapittel 4: «Hvordan kan samfundet beskytte sig mot åndssvake og sedelighetsforbrytere»

I forrige kapittel diskuterte jeg kvinnebevegelsens krav om tilsetting av flere kvinner i offentlige forvaltningsorganer som hadde å gjøre med seksualforbrytelser. Dette gjaldt spesielt lagretten, politiet og straffelovskomiteén. I forbindelse med revisjon av straffeloven var inkludering av kvinner i straffelovskomiteén en viktig sak for kvinnebevegelsen, fordi flere av medlemmene hevdet at den daværende praktiseringen av straffeloven fra 1902 var forbrytervennlig når det gjaldt seksualforbrytelser mot kvinner og barn. I 1922 ble det oppnevnt en komité som skulle revidere straffeloven. Denne komitéén besto av ni medlemmer, derav to kvinner. Dette var legene Ingeborg Aas og Tove Mohr, som begge var aktive i kvinnebevegelsen. Kvinnebevegelsen fikk derfor direkte innflytelse på komitéarbeidet og var spesielt engasjert i spørsmålet om sterilisering og kastrering av seksualforbrytere. På bakgrunn av dette vil jeg diskutere kvinnebevegelsens syn på sterilisering og kastrasjon av seksualforbrytere, slik den kom til uttrykk i forbindelse med Stortingets vedtak av *Lov om adgang til sterilisering m.v. av 1. juni 1934*.

I arbeidet med straffelovsrevisjonen ble straff av seksualforbrytere et viktig tema og spørsmålet om kastrering av seksualforbrytere ble først fremmet av legene Aas og Mohr.¹²¹ Med bakgrunn i dette diskuterer jeg hvorfor disse kvinnene ble valgt til å sitte i straffelovskomiteén. Diskusjonen om sterilisering og kastrering av seksualforbrytere kom til å prege komitéens arbeid. I hvor stor grad kan det påstås at legene Aas og Mohr var påvirket av sin bakgrunn i kvinnebevegelsen? Og kan det hevdes at kvinnebevegelsens syn på samfunnsvern var påvirket av sosial- og rasehygieniske idéer?¹²² Jeg kommer til å vektlegge Ingeborg Aas framfor Tove Mohr i dette kapitlet, fordi Aas i større grad uttalte seg offentlig i forbindelse med straffelovskomiteéns arbeid.

Kvinnebevegelsen og straffelovskomiteén

Straffeloven av 1902 hadde som formål å virke forebyggende på kriminaliteten. Formålet med straff skulle være å rehabilitere forbryteren og forhindre (profylaktisk) at nye lovbrudd ble

¹²¹ Per Haave, *Sterilisering av tatere 1934-1977 – en historisk undersøkelse av lov og praksis*, Norges forskningsråd: Området for kultur og samfunn, Oslo 2000: 87

¹²² Sosial-, arve- eller rasehygiene (jeg bruker begrepene om hverandre) kan defineres som en lære om å forbedre menneskelige befolkningers kvalitet. Dette skulle gjøres gjennom å regulere reproduksjonen i samfunnet. I første rekke ønsket man å sørge for at mennesker med antatt verdifulle arvelige egenskaper, skulle få flere barn enn mennesker med antatt mindreverdige arvelige egenskaper. Mennesker med antatt mindreverdige arvelige egenskaper var for eksempel vane- og sedelighetsforbrytere, sinnssyke eller åndssvake. Aina Schiøtz, *Folkets helse – landets styrke*, Oslo 2003: 226fff

begått. Det ble derfor sjelden satt minimumsstraffer. Det var flere som mente at loven var lite effektiv med hensyn til forebygging av seksualforbrytelser.¹²³ Det var på bakgrunn av dette at det ble vedtatt å opprette en komité til å revidere straffeloven. Det er tidligere nevnt at strafferammene for seksualforbrytere ofte ble diskutert i kvinnebevegelsen, fordi flere av medlemmene oppfattet straffeloven av 1902 som forbrytervennlig. Dette var også knyttet til spørsmål om utilregnelighet. Flere innlegg i *Norges Kvinder* problematiserer dommer der forbryteren ble erklært utilregnelig. Flere oppfattet utilregnelighetserklæringer som fritak fra en rettfærdig straff. Derfor ble kravet om å inkludere kvinner i arbeidet med revidering av straffeloven en viktig kampsak tidlig i 1920-årene. Kvinnebevegelsen mente at de kvinnelige representantene i større grad ville ivareta kvinner og barns interesser i forbindelse med seksualforbrytelser. Dette var særlig knyttet til kritikk av «moralforvirrende straffeutmaalinger» som mange protesterte mot tidlig i 1920-årene.¹²⁴

Våren 1921 publiserte Venstrekvinnelaget en protestresolusjon der de krevde at flere kvinner skulle innvelges i den planlagte lovkommissjonen. De foreslo fire kvinner som alle var aktive i kvinnebevegelsens arbeid: Ragna Hørbye, Martha Tysnæs, Dorothea Schjoldager og Ingeborg Aas.¹²⁵ De hadde flere ting til felles. Alle var aktive i lokalpolitikken og drev humanitært arbeid. Det var de samme fire kvinnene som ble foreslått av Norske Kvinners Nasjonalråd i en henstilling sendt til Justisdepartementet, og henstillingen hadde bred enighet blant kvinneorganisasjonene.¹²⁶ Kristiania Arbeiderpartis kvinneforeninger foreslo også Tove Mohr. Mohrs kandidatur var omstridt, fordi flere mente at kandidaturet hennes gikk på bekostning av Ragna Hørbye, som også var arbeiderpartikvinne. Mohr var dessuten yngre enn alle de andre kvinnelige kandidatene og hadde ikke i like stor grad engasjert seg i humanitært arbeid, fordi hun fortsatt var under utdanning.¹²⁷ Allikevel var det legene Ingeborg Aas og Tove Mohr som ble valgt til å sitte i straffelovskommisjonen.

Trolig ble Aas og Mohr valgt inn i komitéen fordi begge var utdannet leger. Utenom Aas og Mohr var alle kandidatene enten sosialarbeidere eller lærere, i tillegg til at de engasjerte seg i lokalpolitikk. Aas hadde også utviklede meninger om sterilisering og de sosialhygieniske begrunnelsene. Kort tid etter straffelovskommitéen ble oppnevnt begynte Aas å publisere artikler og holde foredrag om emnet. Det var i alt tre leger i komitéen. Professor i psykiatri, Ragnar

¹²³ Haave 2000: 87

¹²⁴ Nylænde, *Straffelov og engifte*, 01.06.1921

¹²⁵ Norges Kvinder, *Venstrekvinnelagets protestresolusjon i anledning av sædelighetsdommene*, 27.04.1921

¹²⁶ Norske Kvinners Nasjonalråd var et partipolitisk nøytral paraplyorganisasjon for forskjellige kvinneforeninger og utga avisen *Norges Kvinder* i flere år.

<<http://www.kildenett.no/ordbok/Norske%20Kvinnens%20Nasjonalrad>> (sist aksessert 05.05.14)

¹²⁷ Norges Kvinder, *Straffelovkommisjonens kvinder*, 20.05.1921

Vogt var den tredje. Fordi rase- og sosialhygieniske spørsmål ble viktige tema i komitéens arbeid er det interessant å resonnerer om hvorvidt Mohr ble foretrukket framfor Hørbye på grunn av ekteskapet med Otto Lous Mohr, som var en anerkjent lege innenfor arvelighetsforskning og genetikk.¹²⁸

Bakgrunnen for steriliseringstanken

Bakgrunnen for steriliseringstanken følger mange spor. Historiker Per Haave publiserte en forskningsrapport om sterilisering av tatere i 2000 og vektla i rapporten et par momenter som kjennetegner steriliseringstankens framvekst. Han påpeker at både abort og sterilisering også ble praktisert i 1920-årene begrunnet med sosiale eller humanitære hensyn. Dette gjaldt som oftest den «utslitte husmor» og praksisen var ikke begrunnet med eugeniske argumenter. Dårlig økonomi og store barneflokker er eksempler på sosiale eller humanitære hensyn.¹²⁹ Rase- eller arvehygieniske motiver var basert på et ønske om å forbedre befolkningskvaliteten, noe som ikke var anerkjente motiver først på 1900-tallet. Fram mot slutten av 1920-årene begynte flere leger å engasjere seg i sosialhygieniske teorier som begrunnelse for sterilisering. Formålet var å forhindre at arvelig belastede individer reproduserte seg. Arvelig belastede individer betegnet sinnssyke, åndssvake, alkoholikere og kriminelle. Mellomkrigstidens sosialpolitikk tok utgangspunkt i at samfunnet ville lide både økonomisk og sosialt av konsekvensene av at såkalte «minusvarianter» reproduserte seg.¹³⁰ Spesielt legen og psykiateren Johan Scharffenberg støttet sterilisering av forbrytere på rase- eller slektskygienisk grunnlag.¹³¹ Scharffenberg hadde en forestilling om at sterilisering av forbrytere ville bedre befolkningskvaliteten (færre kriminelle) og dessuten (i likhet med Aas) sørge for at færre forbrytere måtte interneres i lang tid.

Mellomkrigstidens diskurs omkring sterilisering og kastrering av individer eller grupper satte preg på samtidens politiske og medisinfaglige diskusjoner om folkehelse. Historiker Aina Schiøtz beskriver hygienearbeidet som:

[...] et storstilt kultiverings- eller dannelsesprogram initiert av legestanden, [...] Mange var hemningsløse i sin hygienepropaganda, kontrolliver og troen på egne evner i arbeidet med å foredle og kultivere menneskeslekten.¹³²

¹²⁸ Om Otto Lous Mohr i Norsk biografisk leksikon: <http://nbl.snl.no/Otto_Lous_Mohr> (sist aksessert 30.03.14)

¹²⁹ Haave 2000: 15

¹³⁰ Schiøtz 2003: 262

¹³¹ Haave 2000: 26f

¹³² Schiøtz 2003: 270

Schiøtz sin beskrivelse av hygienearbeidet avdekker noe av idégrunnet som steriliserings- og kastreringstanken vokste fram på.

Seksualinngrep og kvinnebevegelsen

Begrepet «seksualinngrep» som ble brukt i steriliseringsloven av 1934 omfattet både sterilisering og kastrering. Ifølge Haave var den norske loven, i nordisk sammenheng, den eneste som ikke skilte mellom de to inngrepene.¹³³ Sterilisering var et mindre inngrep som har som formål å forhindre forplantning ved å kutte sædlederne hos menn. Kastrasjon var derimot et mer omfattende inngrep som innebar fjerning av testiklene og som dermed var ment å redusere seksualdriften. Sterilisering ble foreslått på bakgrunn av rase- eller slektshygieniske argument, mens kastrasjon som oftest var forstått og brukt som et virkemiddel for å hindre gjentakelse av seksualforbrytelser. Til tross for noe kritikk mot bruk av kastrering var de fleste legene enige om at de hormonproduserende kjønnskjertlene, testiklene, var hovedårsaken til seksualforbrytelser og at kastrasjon derfor ville være en effektiv behandlingsmetode for å hindre nye seksualforbrytelser.¹³⁴

Sterilisering og kastrering som ufarliggjøring og/eller straff ble ofte foreslått i kvinnebevegelsens publikasjoner i forbindelse med den forestående revisjonen av straffeloven. Det er interessant å resonnerer rundt hvorvidt skribentene som foreslo seksualinngrep forsto konsekvensene av de to ulike inngrepene. En kvinnesakskvinne som uttalte seg om kastrering av forbrytere ved flere anledninger var som vi har sett Sigrid Michelet. Hun ønsket kastrering som straff for å uskadeliggjøre seksualforbryteren og:

For altid berøve dem evnen til at rekruttere samfundet med nye individer, befængt med deres egen last. [...] – saa muligens der kan være haab om at noget av den hvite race kan frelses [...].¹³⁵

Michelet var en av få i kvinnebevegelsen som krevde kastrasjon på denne måten. Hun la spesielt vekt på «race» i artikler skrevet både før og etter oppnevningen av straffelovskommisjonen i 1922. Hun skal ha skrevet et opprop i Trondhjems Adresseavis så tidlig som i 1913 med krav om kastrering av «samfundets farligste udyr».¹³⁶ Fordi Michelet diskuterte emnet så tidlig er det grunn til å tro at hennes motiver for kastrering av seksualforbrytere ikke nødvendigvis var sterkt begrunnet i rasehygiene, men på bakgrunn av

¹³³ Haave 2000: 136

¹³⁴ Haave 2000: 136

¹³⁵ Norges Kvinder, *Samfundet og forbryderen*, 16.11.1921

¹³⁶ Norges Kvinder, *Forbryderen og samfundet*, 02.05.1923

den italienske legen og kriminologen Cesare Lombrosos degenerasjonsteori.¹³⁷ Hennes krav kan også ha vært et ønske om korporlig avstraffelse og dermed rent hevnmotivert.

I artiklene der kastrasjon ble foreslått ga de fleste uttrykk for at de trodde inngrepet ville uskadeliggjøre forbryteren:

Men vilde det ikke være humant at kastre eller, hvis det ikke er nok, sperre inde en voldtager og barneforbryder? Han kunde jo nyttiggjøres for samfundet – i det ene var han uskadeliggjort.¹³⁸

Når sterilisering ble foreslått ser det ut til at de fleste forsto at dette ikke virket nedsettende på seksualdriften, men forhindret forplantning. Det ser allikevel ut til at begge inngrepene ble beskrevet som ufarliggjørende, fordi begge innebar å fjerne forplantningsevne. En av forfatterne i *Norges Kvinder* understreket viktigheten av «forbedring av den menneskelige race» uavhengig av forbryteraspectet og argumenterte for en steriliseringslovgivning som et verktøy for å forbedre samfunnet.¹³⁹ I 1929 hadde Norske Kvinners nasjonalråd slektshygiene som tema under landsmøte. Dette resulterte i at det ble sendt en resolusjon til Justisdepartementet med krav om tvangskastrering av «farlige sedelighetsforbrydere».¹⁴⁰ I 1933 var et av punktene på *Norges Kvinder* sitt offisielle program: «Arbeide for et renere og bedre samfund – og en skjerpet rettsopfatning i sedelighetsaker.»¹⁴¹ Det kan se ut til at «hygieniske» begrunnelser av ulike slag (enten det var sosial-, slekt- eller rasehygiene) ble hyppigere brukt for å argumentere for seksualinngrep utover 1920-årene og på begynnelsen av 1930-årene. Dette kan antageligvis forklares med bakgrunn i at sosialhygieniske idéer i økende grad fikk oppslutning i samfunnet generelt i perioden og ikke kun internt i kvinnebevegelsen.¹⁴²

Ingeborg Aas og kastrering av seksualforbrytere

Ingeborg Aas sitt forslag om kastrering av seksualforbrytere, i tillegg til rase- og sosialhygieniske hensyn, var utgangspunktet for straffelovskomiteéns arbeid med lovforslaget som til slutt ble steriliserings- og kastrasjonsloven av 1934. Hva var Aas sine motiver for å argumentere for kastrering av seksualforbrytere i straffelovskomiteén? I hvilken grad kan det påstås at Aas argumenterte for kastrering med bakgrunn i rollen hun hadde i kvinnebevegelsen? Kort tid etter oppnevningen av straffelovskomiteén i 1922 publiserte hun en artikkel i *Norges*

¹³⁷ Nicole Rafter, *The Criminal Brain – Understanding Biological Theories of Crime*, New York & London: 65

¹³⁸ Urd, *Kastrer dem, sperr dem inde!*, 05.05.1921

¹³⁹ *Norges Kvinder, Hvorledes den svenske riksdag vil forbedre racen*, 05.07.1922

¹⁴⁰ Haave 2000: 45

¹⁴¹ *Norges Kvinder, «Norges Kvinder»s program er.*, 15.12.1933

¹⁴² Schiøtz 2003: 267

Kvinder der hun resonnererte rundt spørsmålene om sterilisering og kastrering. Innledningsvis redegjorde hun for utgangspunktet hun hadde for å fremme synspunktene i artikkelen:

Jeg maa derfor be om i dag at bli betragtet som en almindelig privatperson, som ikke med mer berettigelse end nogensomhelst anden paa det nuværende tidspunkt kan utrede det vanskelige spørsmål, som skal behandles i dag; men jeg kan kun være med paa at markere det rent kvindelige eller rettere sagt menneskelige standpunkt som i sedelighetsforbrydelserne ser nogen av de avskyeligste og mest avskrækkende kriminaliteter, og som vil være med om at benytte *alle* – absolut alle – midler som kan verge os mot samme.¹⁴³

I følge Aas var ikke høyere strafferammer et typisk kvinnekrav. Hun mente mange av begge kjønn var enige på dette punktet. Utfordringene lå heller i spørsmål om dødsstraff og seksualinngrep. Aas hevdet at hun ikke ønsket å kreve seksualinngrep som ikke var garantert å fungere som en kur eller helbredelse. Hun mente kvinnene måtte motarbeide oppfatningen av at de krevde seksualinngrep som en form for straff. Hun framhevet at internering av abnorme individer og strengere straffer som det viktigste hun skulle arbeide for på vegne av kvinnene og barna. I artikkelen skrev hun at hun ønsket å kun være en kvinnenes representant, uten å måtte ta hensyn til legetiske vurderinger. Videre ønsket hun ikke å diskutere de rene medisinske spørsmål i forbindelse med kvinnebevegelsens saker. Diskusjonen om seksualinngrep måtte foregå internt i kommisjonen. I artikkelen forsøkte Aas også å skille mellom rollen som lege og som kvinnesakskvinne. Spesielt med hensyn til seksualinngrep valgte hun å holde kvinnebevegelsen utenfor. På bakgrunn av dette kan det påstås at Aas sitt forslag i straffelovskomiteén i større grad var basert på medisinske synspunkter enn rent kvinnepolitiske.

Aas publiserte en større artikkel om sterilisering og kastrering i bladet *Socialt arbeid* i 1931, med tittelen: «Hvordan kan samfundet beskytte sig mot åndssvake og sedelighetsforbrytere». I artikkelen redegjorde hun ulike formål med seksualinngrep, derav medisinske, sosiale, rasehygieniske og forbryterprofylaktiske formål.¹⁴⁴ Hun la ikke skjul på at hun mente at rasehygieniske og forbryterprofylaktiske formål måtte sees i sammenheng. Hun mente at vane- og sedelighetsforbrytere var: «[...] arvelig belastede individer, hvor det rasehygieniske motiv har sin selvstendige berettigelse uansett forbrytelsen».¹⁴⁵ Året etter ble det sendt en anmodning om vedtak av steriliseringsloven fra flere borgerlige kvinneforeninger, blant annet Norges Venstrekvinnelag, Drammens kvinneråd, Drammens kvinnesaksforening og

¹⁴³ Norges Kvinder, *Revision av straffeloven*, 30.09.1922

¹⁴⁴ Forbryterprofylaktisk tiltak: forebyggende tiltak for å hindre forbrytelser

¹⁴⁵ Ingeborg Aas, «Hvordan kan samfundet beskytte sig mot åndssvake og sedelighetsforbrytere», i *Socialt Arbeid*, 1931: 246

Oslo Høirekvinneklubb. Disse foreningenes anmodninger samsvarte med Aas sine synspunkter om loven i straffelovskomiteén, noe som viser at hun trolig hadde en viktig rolle i opinionsdannelsen i de ulike kvinneforeningene.¹⁴⁶

Sterilisering og kastrering – en del av mellomkrigstidens sosialhygieniske tiltak

Schiøtz skriver om hygiene og samfunnets renhet i verket sitt om det offentlige helsevesenet i Norge. Hygiene var personlig renslighet med formål å forebygge sykdom og sykdomsspredning, så vel som samfunnsmessig renhet med tilsvarende formål.¹⁴⁷ Mellomkrigstidens renhetsbegrep hadde således et innhold som favnet utover personlig hygiene. Begrepet handlet også om et biologisk «rent» samfunn. Norge i mellomkrigstiden var økonomisk kriserammet og flere så fordelene ved å forhindre forplantning hos mennesker de trodde måtte bruke offentlig understøttelse i flere generasjoner. Mennesker som behøvde stønader av ulike årsaker ble oppfattet som en byrde for de mer «verdifulle» samfunnsborgerne. Sterilisering og kastrering ble svaret på det grunnleggende spørsmålet i mellomkrigstidens sosialpolitikk: «Hvordan hindre dårlig arvemateriale i å spre seg?»¹⁴⁸

Mellomkrigstidens renhetsbegrep, slik Schiøtz beskriver det, er interessant sett i sammenheng med *Norges Kvinders* program om et «bedre og renere samfund - og en skjerpet rettsopfatning i sedelighetssaker». Kan kvinnebevegelsen ha hatt den oppfatningen at økningen av antall seksualforbrytelser var et resultat av dårlig befolkningskvalitet, så vel som en mangelfull straffelov? Hvis det var en allmenn oppfatning at forbrytersk atferd var et resultat av både arv og miljø, kan dette i så fall forklare hvorfor medlemmer av kvinnebevegelsen også fremmet forslag om sterilisering og ikke bare kastrering. Samtidig mener jeg at det er usikkert i hvilken grad alle som uttalte seg om emnet faktisk forsto hva de to seksualinngrepene innebar, og om alle egentlig forsto forskjellen på motivene for, og implikasjonene av, sterilisering og kastrering. Det er også vanskelig å si noe om kvinnebevegelsens syn på sterilisering og kastrering generelt, fordi de vanligvis diskuterte dette i forbindelse med seksualforbrytelser. Derfor er det lett å anta at de så på sterilisering som et tiltak for å forhindre at seksualforbrytere kunne reproducere seg og ikke som et tiltak for å «forbedre» befolkningen generelt.

Det var i hovedsak tre aktørgrupper som arbeidet for steriliserings- og kastrasjonsloven: Kvinnene, legene og misjonen. Schiøtz oppsummerer disse tre gruppens motiver: Kvinnene ville beskytte mot seksualforbrytelser og hjelpe utslitte mødre. Legene ville forbedre befolkningskvaliteten og folkehelsen, og misjonen ville gjennom assimilasjon hjelpe de svake.

¹⁴⁶ Haave 2000: 48f

¹⁴⁷ Schiøtz 2003: 237

¹⁴⁸ Schiøtz 2003: 262f

Schiøtz hevder at disse begrunnelsene «smeltet sammen til en slags syntese som var sosialt og økonomisk begrunnet.»¹⁴⁹ Det var heller ingen partipolitiske motsetninger i steriliseringsspørsmålet. Derfor kan det hevdes at mellomkrigstidens sosioøkonomiske situasjon var høyst relevant for framveksten av og senere den relativt allmenne oppslutningen om sterilisering og kastrering.

I ettertid har det vært diskutert hvordan vi skal forholde oss til holdningene som lå til grunn for kunnskapssynet og politikken som ble ført. Der enkelte mener at vi ikke skal fordømme fortiden, fordi «tidsånden var slik at enhver så rimeligheten i den politikken som ble ført», mener andre at det som skjedde bør fordømmes i dag.¹⁵⁰ I den sammenheng bør det nevnes at ikke alle var enige i vedtaket om steriliserings- og kastrasjonsloven. Gjert Edvard Bonde fra Samfundspartiet stemte mot da Stortinget vedtok loven og kalte lovforslaget: «et av de farligste [...] som overhodet hadde sett dagens lys i dette landet».¹⁵¹ Bonde mente at den beste metoden for å forebygge seksualforbrytelser var å forandre samfunnsforholdene og bruke psykoanalyse for å hjelpe forbryterne.¹⁵² Bonde ble ikke hørt i denne saken. Det kan også nevnes at jeg ikke har funnet noe som tilsier at medlemmer av kvinnebevegelsen var imot lovforslaget.

Seksualinngrep som kontroll over de kriminelle – kvinnebevegelsens seksualiserte hevn sett i lys av Foucault

Sterilisering og kastrering kan ses som verktøy for å kontrollere og administrere menneskers seksualitet og forplantningsevne. «Kjønnen er ikke bare noe som dømmes, det administreres. [...] Regjeringene oppdager at de ikke bare har med «folk» å gjøre, men med en «befolkning», med dens spesifikke fenomener og dens egne variabler» skriver Foucault i *Seksualitetens historie – Vilje til viten*.¹⁵³ Kan det derfor hevdes at mennesker avhumaniseres i denne overgangen fra «folk» til «befolkning»? På bakgrunn av Foucaults analyse av befolkningsbegrepet vil jeg påstå dette, fordi begrepet brukes på en måte som reduseres seksualatferd og forplantningsevne til økonomiske og politiske tallanalyser knyttet til samfunnets felles ressurser og produksjon uavhengig av menneskelige hensyn.¹⁵⁴

I hvor stor grad hang samfunnsvern og rasehygiene sammen hos kvinnebevegelsen, og kan de forstås uavhengig av hverandre? Rasehygiene var i aller høyeste grad knyttet til et

¹⁴⁹ Schiøtz 2003: 267

¹⁵⁰ Schiøtz 2003: 269

¹⁵¹ Schiøtz 2003: 263

¹⁵² Schiøtz 2003: 263

¹⁵³ Michel Foucault, *Seksualitetens historie - Vilje til viten*, Oslo 1999b: 33f

¹⁵⁴ Foucault 1999b: 34f

befolkningssyn grunnet i økonomi og ressursbruk, noe som kan forklare kvantifiseringen av «folk». Kvinnebevegelsen så på seg selv som samfunnets beskyttere, med et spesielt ansvar for de framtidige samfunnsborgerne. Kvinnebevegelsens rasehygieniske tilnærming til seksualforbrytere kan derfor forstås som et langsiktig tiltak for å verne om framtidige generasjoner, i og med at de trodde forbrytersk atferd var genetisk i større eller mindre grad. Allikevel bør det vurderes om kvinnebevegelsens krav om seksualinngrep av seksualforbrytere, enten det var sterilisering eller kastrering, kan ha vært utløst av et ønske om fysisk seksualisert hevn.

Ved seksualinngrep fjernes noe fra en manns kjønnsorgan, og kjønnsorganet var en vesentlig del av seksualforbrytelsen. Kan seksualinngrepet ha vært et middel både for å oppnå hevn og kontroll? Videre er det interessant å stille spørsmålet: Hva ble seksualforbryteren etter en kastrasjon? Ble han kureret? Ble han nå en verdig samfunnsborger, fordi hans «våpen» (driften) bokstavelig talt ble fjernet? Eller var han fortsatt farlig? Var seksualforbryteren et bedre menneske om han var fratatt sine seksuelle drifter? Mindre seksualitet, mindre mann, mindre farlig, mer akseptert? Jeg har hittil ikke funnet konkrete eksempler på hva kvinnebevegelsen mente skulle skje etter at seksualforbryteren var kastrert, utover at de så for seg at forbryteren i større grad kunne «nyttiggjøres for samfundet», som kastrert og uskadeliggjort.¹⁵⁵ Mangelen på gode forslag for den kastrerte seksualforbryterens fremtid kan tyde på at hensynet til forbryteren ikke var spesielt viktig for de representantene fra kvinnebevegelsen som uttalte seg om seksualinngrep. Viktigere var det å oppleve forbryteren som uskadeliggjort.

Historikerne Eivind Myhre og Øyvind Thomassen har studert seksualinngrep i sikkerhetspsykiatrien i perioden 1923-1945. Deres forskning viser at de fleste pasientene lot seg kastre frivillig. Flere gjennomførte inngrepet med håp om å bli ufarliggjort, oppnå aksept for en reformert maskulinitet og dermed oppnå større frihet ved å bli overført til en annen institusjon eller utskrivelse.¹⁵⁶ Forskningen deres viser videre at selv om mange pasienter etterspurte kastrasjon med håp om utskrivelse, så ble det aller fleste forespørselene avvist. Det ser ut til at psykiaterne i sikkerhetspsykiatrien i noen grad praktiserte seksualinngrep som behandling og/eller disiplinerende virkemiddel og ikke som straff, slik Aas også beskrev den ideelle praksis av seksualinngrep i *Norges Kvinder*.¹⁵⁷ Myhre og Thomassen hevder også at den

¹⁵⁵ Urd, *Kastrer dem, sperr dem inde!*, 05.05.1923

¹⁵⁶ Eivind Myhre & Øyvind Thomassen, «A Construction of an Accepted Masculinity – Castration in high security psychiatric institutions in Norway 1923-1945», i Ingrid Lander, Signe Ravn & Nina Jon (red.), *Masculinities in the Criminological Field*, Ashgate (publiseres september 2014): 10

¹⁵⁷ Myhre & Thomassen 2014: 16; Aas, *Norges Kvinder*, 30.09.1922

kanskje viktigste årsaken til kastreringer i sikkerhetspsykiatrien var å levere resultater til de nasjonale politiske myndighetene som ønsket å vise resultater i kjølvannet av den nye loven, og at psykiaterne stort sett var heller skeptiske til seksualinngrep. Psykiaterne så tidlig at inngrepet ikke hadde særlig effekt og hadde bivirkninger som det heller ikke var like lett å håndtere. Pasientene opplevde ikke seksualinngrep som straff. De måtte samtykke til inngrepet og et nei fra pasienten ble respektert. Myhre og Thomassen skriver om et eksempel fra Reitgjerdet der en pasient lot seg kastre, men senere følte seg lurt til å foreta inngrepet. Pasienten forventet å bli utskrevet tidligere, men var fortsatt på Reitgjerdet tre år etter inngrepet.¹⁵⁸ Denne pasienten kan etter hvert ha opplevd kastreringen som en straff, fordi han ikke ble belønnet med forventet frihet. Ble denne pasienten en mer nyttig samfunnsborger, slik han ble forespeilet? Sannsynligvis var det flere pasienter på ulike institusjoner som opplevde lignende situasjoner, der forventningene til livet etter et seksualinngrep ikke ble innfridd. Det kan derfor resonneres rundt forholdet mellom behandling og straff i forbindelse med seksualinngrep med utgangspunkt i pasientens egne opplevelser knyttet til inngrepet og ikke legens, kvinnebevegelsens eller de politiske myndighetenes intensjon. Om pasienten fortsatt var «sperret inne» etter inngrepet, ville funksjonen til inngrepet i større grad kunne relateres til straff enn til samfunnsvern, fordi internering allerede fungerte som samfunnsvern.

Historiske framstillinger av mellomkrigstidens kvinnebevegelse og hygienebegrepet

I perioden 1907-1931 ble det innført steriliseringslover på sosialt og eugenisk grunnlag i 28 amerikanske delstater.¹⁵⁹ I USA fikk første verdenskrig en sterk innflytelse på eugeniske idéer. Det var en utbredt oppfatning at verdifulle samfunnsborgere ble sendt ut i krig for å dø og etterlot kun åndssvake, sinnsyke og kriminelle til ukontrollert å reprodusere seg og befolke samfunnet med «dårlig» avkom.¹⁶⁰ Kvinnebevegelsens involvering i arbeidet med lovfestet eugenisk sterilisasjon i delstaten Alberta tidlig på 1900-tallet var begrunnet i kvinnes egenskaper og ansvar som mødre (ikke ulikt den norske kvinnebevegelsens oppfatning av seg selv som mer sedelige enn menn), ifølge Moss, Stam og Kattevilder. Samtidig som de ulike kvinneforeningene arbeidet for like rettigheter for begge kjønn begynte de å delta i samfunnsdebatter om et stort spekter av saker. I likhet med norsk kvinnebevegelse så de at de kunne bidra til den moralske forbedringen av samfunnet, der økningen i antall sinnsyke,

¹⁵⁸ Myhre & Thomassen 2014: 22f

¹⁵⁹ Haave 2000: 82

¹⁶⁰ Moss, Erin L., Stam, Henderikus J. & Kattevilder, Diane, «From Suffrage to Sterilization: Eugenics and the Women's Movement in 20th Century Alberta», *Canadian Psychology/Psychologie canadienne* Vol 54(2), May 2013 < <http://psycnet.apa.org/journals/cap/54/2/105/> > : 106 (sist aksessert 12.05.14)

åndssvake og kriminelle etter hvert ble sett på som årsaken til det moralske forfallet og som derfor måtte motarbeides.¹⁶¹

Den amerikanske kvinnebevegelsens arbeid for selvbestemt abort og prevensjon på 1920-tallet kan også knyttes til eugenikk. Et eksempel er Margaret Sanger. Hun var grunnlegger av organisasjonen Planned Parenthood og mente at abort var et verktøy for å forhindre at åndssvake og kriminelle reproduserte seg. Samtidig mente hun også at abort ga øvrige kvinner en mulighet til å kontrollere sin egen reproduksjon.¹⁶² Med bakgrunn i dette kan det hevdes at flere amerikanske kvinneorganisasjoner støttet eugeniske tiltak som et middel for å begrense antallet «belastende» individer i samfunnet tidlig på 1900-tallet.

Om vi tar utgangspunkt i at sammenhengen mellom eugenikk og 1920-tallets kvinnebevegelse (First Wave Feminism) ikke er noe nytt i amerikansk historiografi, er det interessant å drøfte hvorvidt norsk kvinnebevegelse i mellomkrigstiden er forstått feil når det gjelder disse spørsmålene. Schiøtz beskriver *hygiene* og *renhet* som begreper med en bredere betydning i mellomkrigstiden enn i dag og forståelsen av de to begrepene kan være noe av årsaken til at rase- og sosialhygieniske idéer hos norsk kvinnebevegelse er forbigått i historiske framstillinger. Et eksempel kan være kapittelet om Ingeborg Aas i boken *Berømte og gløynde Trondhjemskvinner*, der det nevnes at hun arbeidet for bedre hygiene uten at innholdet i dette arbeidet utypes nærmere. Noe lignende står det om Aas på Trondheim kommunes offisielle nettside.¹⁶³ Om vi ser dette i sammenheng med Schiøtz sin diskusjon av mellomkrigstidens renhetsbegrep, som gjaldt både fysisk og «biologisk» renhet, kan det argumenteres for at hygienebegrepets bredere betydning ikke har blitt forstått. Dette kan være årsaken til at historikere eller norsk kvinnebevegelse selv ikke har historisert bevegelsens eugeniske tilnærming til seksualforbrytere i mellomkrigstiden. Det kan virke som om hygiene- og renhetsbegrepet i kilder knyttet til kvinnebevegelsen har blitt tolket slik det brukes i dagligtale i dag (altså tolket som personlig og huslig hygiene) og ikke i lys av eugeniske idéer, slik at de sosialhygieniske innslagene i 1920-tallets kvinnebevegelse ikke har kommet fram og blitt historisert. Om dette stemmer, betyr det at den norske kvinnebevegelsen var mer aktiv i den sosial- og arvehygieniske diskursen i mellomkrigstida enn det tidligere er antatt, i likhet med flere amerikanske kvinneforeninger i samme periode. Dette betyr at en betydelig del av den tidlige kvinnebevegelsens ideologi har blitt underestimert.

¹⁶¹ Moss, Stam & Kattvilder 2013: 105f

¹⁶² Margaret Sanger, *Woman and the new race*, Cosimo, New York 2005: 203. Planned Parenthood var en av de første organisasjonene i Amerika til å tilby seksualopplysning, prevensjon og abortinngrep, og driver fortsatt flere abortklinikker i USA.

¹⁶³ Om Ingeborg Aas på Trondheims offisielle side: <<http://www.trondheim.no/content/1117689526/Ingeborg-Aas>> (sist aksessert 05.05.14)

Konklusjon

Jeg har i dette kapitlet diskutert kvinnebevegelsens syn på sterilisering og kastrering av seksualforbrytere, slik det kom til uttrykk i forbindelse med steriliseringsloven av 1934. Jeg har drøftet hvorvidt legene Ingeborg Aas og Tove Mohr, kvinnebevegelsens representanter i straffelovskommisjonen, hadde sosialhygieniske idéer. Argumentene for sterilisering og kastrering var mangfoldige. Flere fra legestanden var av den oppfatning at kastrering ville redusere faren for at seksualforbrytere begikk nye overgrep. Samtidig ble ikke sterilisering vurdert å ha samme resultat og var som oftest begrunnet i arvehygieniske motiver: å fjerne forbryteren (og andre grupper) evne til å reprodusere seg, fordi flere mente forbrytersk atferd var arvelig.

I hvor stor grad kan det hevdes at kvinnebevegelsens krav om sterilisering og kastrering av seksualforbrytere var begrunnet i sosialhygiene? Kvinnebevegelsen var mer påvirket av arvehygieniske idéer enn hva som tidligere har kommet fram. Jeg hevder dette på bakgrunn av at de krevde steriliseringsinngrep, som ikke hadde et forbryterprofylaktisk formål på samme måte som kastrering var antatt å ha. Jeg mener kvinnebevegelsen så på arvehygiene som en form for samfunnsvern, fordi de oppfattet sterilisering som et langsiktig tiltak for å hindre at forbrytere fikk barn med forbrytersk genetikk. Samtidig krevde de at farlige seksualforbrytere skulle kastreres for å uskadeliggjøres, og dette var en oppfatning som fikk støtte fra flere leger og psykiatere.

Har kvinnebevegelsens potensielt sosialhygieniske politikk blitt forbigått i litteratur om kvinnebevegelsens aktiviteter i mellomkrigstida? Jeg vil påstå det med tanke på at tidsskiftet *Norges Kvinder* ønsket å arbeide for «et bedre og renere samfund». Jeg mener at begreper knyttet til renhet og hygiene ble tillagt sosial- og arvehygienisk betydning, samtidig som begrepene ble brukt i sammenheng med kroppslig og huslig hygiene i mellomkrigstida. Derfor mener jeg at arbeidet for et «renere» samfunn var knyttet til fysisk renhet, så vel som «biologisk renhet» også hos kvinnebevegelsen.

Kapittel 5: Konklusjon

Hovedfokuset i denne oppgaven har vært kvinnebevegelsens tilnærming til seksualforbrytere. Voldtektsmordet på Ullevål i 1894 utløste en offentlig diskusjon, med reaksjoner fra kvinnebevegelsen som kan sies ha vært kontroversielle sett i sammenheng med deres øvrige arbeid i 1890-årene. Ragna Nielsen var den som ropte høyest om straff av Karl Sundbye. Hennes krav om piskestraff av seksualforbrytere var begrunnet i et krav om straff som skulle være ekvivalent med forbrytelsen. Hun framstilte Karl Sundbye som et uhyre og et villdyr. Nielsen benyttet seg av avhumanisering av seksualforbryteren som retorisk grep i forsøket på å legitimere kravet, et retorisk grep som også ble brukt i dansk kvinnebevegelse. Ved å avhumanisere seksualforbryteren forsøkte Nielsen å gi tyngde til kravet om piskestraff, en straff de fleste så som inhumant i 1890-årene. Piskestraff var et forslag som var i strid med den moderne rettsoppfatningen på slutten av 1800-tallet, fordi rettsoppfatningen i økende grad innebar at straff skulle ha en rehabiliterende funksjon. Som et alternativ til piskestraff ble forslag om kastrasjon fremmet. Forslaget kan tolkes som hevnbasert, men også som et forsøk på å rehumanisere forbryteren ved å fjerne den uakseptable seksualdriften hans. Kvinnebevegelsens forståelse av sedelighetsbegrepet forklarer noe av årsaken til at seksualforbrytere ble framstilt avhumanisert. Sedelighetsdebatten som preget 1880-årene knyttet sedeligheten til samfunnets kollektive moral og derfor var sedelighets- eller seksualforbryteren ikke kun en trussel mot enkeltindivider, men mot samfunnet som helhet.

Tidlig i 1920-årene hadde fokuset flyttet seg fra seksualforbryteren til det offentlige administrative apparatet som håndterte seksualforbrytelsene. I denne perioden var det en vanlig antagelse at forekomsten av seksualforbrytelser hadde økt og straffeloven av 1902 ble tillagt mye av skylden for at strafferammene ikke virket tilstrekkelig avskrekkende. Ved å kreve at kvinner fikk delta i politiets arbeid og sitte i lagretten under rettsaker mot seksualforbrytere ønsket kvinnebevegelsen å motarbeide det de mente var mannfolks forbrytervennlige håndtering av seksualforbrytelser. I denne sammenhengen ser vi at sedelighetsbegrepet igjen var aktuelt, fordi kvinnebevegelsen hevdet at kvinner var mer sedelige av natur, i motsetning til menn som hadde en antatt lavere seksualmoral.

Kravet om revidering av straffeloven førte fram og arbeidet begynte i 1922. Spørsmålet om sterilisering og kastrering av seksualforbrytere ble en betydelig del av arbeidet, der legen og kvinnesakskvinnen Ingeborg Aas spilte en viktig rolle som opinionsdanner for seksualinngrep. Bakgrunnen for dette var mangesidig. Samtidig som pådriverne for seksualinngrep ønsket å uskadeliggjøre seksualforbryteren ved kastrering, var

steriliseringskravet begrunnet med eugeniske argumenter. Det var en utbredt oppfatning at kastrering ville ufarliggjøre seksualforbryteren. Jeg har resonnert rundt hvorvidt kvinnebevegelsens kastreringskrav var hevnmotivert ut fra et ønske om å fysisk straffe seksualforbryteren ved inngrep på kjønnsorganet hans.

De eugeniske argumentene bør sees i en større sammenheng enn kun knyttet til seksualforbrytere, fordi argumentene også hadde sammenheng med det statlige arbeidet for en biologisk «renere» befolkning. Dette gjaldt ikke kun seksualforbrytere, men inkluderte også tater, sigøynere og psykisk utviklingshemmede. De eugeniske argumentene for sterilisering kan derfor ses i sammenheng med en befolkningspolitikk som på flere måter avhumaniserte ved å kollektiviserte minoriteter, og som også var basert på økonomiske hensyn i et kriserammet Norge.

Den norske kvinnebevegelsens sosial- og arvehygieniske diskusjoner har inntil nå vært lite historisert av både historikere og kvinnebevegelsen selv. Årsaken til dette er sannsynligvis en misoppfatning av mellomkrigstidens bruk av begrepene «hygiene» og «renhet». Fordi eugenikk-begrepet sjelden ble brukt i kvinnebevegelsens diskusjoner har de sosial- og arvehygieniske innslagene i 1920- og 1930-årenes kvinnebevegelse i liten grad blitt historisert. Sannsynligvis har den tidlige norske kvinnebevegelsen, i likhet med flere amerikanske kvinneforeninger, vært mer aktive i den sosial- og arvehygieniske diskursen enn tidligere antatt.

I oppgaven har jeg diskutert kvinnebevegelsens tilnærming til seksualforbrytelser i en 39 år lang periode. Det er flere elementer som holdes ved like i denne perioden. Blant annet kravet om strengere straffer for seksualforbrytelser. Kravet om straff utviklet seg fra piskestraff til kastrering og forble dermed en korporlig straff. Imidlertid var ikke kastrasjon tiltenkt som straff i utgangspunktet. Flere i legestanden trodde inngrepet skulle fungere helbredende for seksualforbryteren, som med inngrepet ble fri fra en sykeliggjort seksualitet.

Mistillit til menn ble rettet spesielt mot menn i det juridiske systemet og evnen deres til å vurdere seksualforbrytelser på en rettferdig måte. Mistilliten kom spesielt til syne i kvinnebevegelsens diskusjon om utilregnelighetserklæringer av seksualforbrytere, noe flere skribenter i *Norges Kvinder* hevdet kun var en måte for forbryteren å slippe unna det som upresist ble oppfattet som en rettferdig straff. Samtidig har jeg ikke funnet noe som tilsier at kvinnebevegelsen hadde kjennskap til at både menn og kvinner kunne begå alvorlige seksualforbrytelser, noe som viser at seksualforbrytelser som eksempelvis voldtekt var noe som var forbeholdt menn i kvinnebevegelsens diskusjoner. I forestillingen lå det implisitt en

kriminaliserende holdning til alle menn, og ikke minst en anklagende holdning til de menn som ikke tok nok ansvar for å beskytte kvinner og barn mot seksualforbrytelser.

Gjennomgående i oppgaven er perspektivet om avhumanisering av seksualforbryteren, riktig nok en avhumanisering som endret form og innhold gjennom perioden. Ragna Nielsens avhumanisering av Karl Sundbye var åpenbar. Avhumaniseringsprosessen som steriliseringsloven var en del av kan hevdes å ha vært mer subtil, samtidig som den omfattet flere grupper enn seksualforbrytere. Vi har sett at lite endret seg fra 1895 til 1934 i synet på seksualforbryterens seksualitet, den forble oppfattet som farlig og som noe der burde fjernes. Kvinnebevegelsens tilnærming til seksualforbrytere var gjennomgående preget av en form for kampretorikk, noe som gjenspeiles i sitatet i tittelen til kapittel 3. Seksualforbryteren var en som måtte bekjempes, og kvinnebevegelsen fremmet få eller ingen forslag om tiltak som kunne virke rehabiliterende eller forebyggende, utover forslaget om kastrering og strengere straffer som knapt kan hevdes å ha vært begrunnet i menneskelige hensyn overfor forbryteren.

Det er flere aspekter ved oppgaven som kan forskes videre på. Det ville vært interessant med et dypdykk i ulike kvinneforeningers arkiver for å kartlegge i hvilken grad sosial- og arvehygieniske spørsmål ble diskutert hos de enkelte. Videre hadde det vært interessant å finne ut mer om forslaget om kvinnes siktelsesnemnd og hvorfor diskusjonen om forslaget ebbet ut. Avslutningsvis vil jeg framheve Ingeborg Aas som av interesse for videre forskning, fordi hennes ekstreme uttalelser om kriminalitet og arv skiller seg fra den øvrige diskusjonen i straffelovskommisjonen.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

Statsarkivet i Trondheim, Arkivet etter Kriminalasylet, 2.03.01, Journalsaker, Waldemar

Bødker, *Karl Larsen Sundbye*, Løpenummer 13, 07.05.1896

Statsarkivet i Trondheim, Arkivet etter Kriminalasylet, 2.01.07, Kopibok 1927-1937, *Brev til*

Det Kongelige justisdepartementet v/Fengselsstyret, 27.03.1930

Trykte kilder

Nielsen, Ragna, *Norsk Kvinnesagsforenings Andragende til Justisdepartementet: Et Ord til*

Kvinder i By og Bygd, Kristiania 1895

Aftenposten

Ukjent, *Et Oprørende Mord – dyr i menneskeskikkelse*, Aftenposten 28.12.1894

Ukjent, *Kampen mot sedelighetsforbryderne*, Aftenposten 08.04.1930

Dagbladet

Ukjent, *Kvindemødet*, Dagbladet 10.01.1895

Nielsen, Ragna, *Voldtægtsepidemien*, Dagbladet 14.01.1895

Ukjent, *Piskestraf*, Dagbladet 16.01.1895

Kilder fra kvinno.dk, Kvinden og samfundet og Kvindevalgret

Sørensen, Helga, *Prygl hjelper ikke*, Kvinden og Samfundet 28.11.1903

Ukjent, *Mødet i Koncertpalæet*, Kvinden og Samfundet 15.07.1906

Ukjent, *En kvindelig Politiassistent*, Kvinden og Samfundet 30.07.1909

Mørck, Frederikke, *Folkevalgte dommere*, Kvindevalgret 15.04.1914

Carstensen, Esther, *Mer kvindeligt Politi*, Kvinden og Samfundet 13.12.1916

Poulsen, Ellen Kruse, *En Dom*, Kvinden og Samfundet 30.06.1920

Norges Kvinder

Mørk, Birger, *Domstolene og voldsforbrydelser*, Norges Kvinder 30.03.1921

Ukjent, *Venstrekvinnelagets protest-resolution i anledning av sædelighetsdommene*, Norges
Kvinder 27.04.1921

Sund, Carl, *Forbrydervenlighetens fulmination*, Norges Kvinder 02.06.1921

Ukjent, *Oprørende*, Norges Kvinder 02.07.1921

Steinhamar, Anna, *Naar kvinder dømmes av mænd*, Norges Kvinder 09.11.1921

Michelet, Sigrid, *Samfundet og forbryderen*, Norges Kvinder 16.11.1921

Ukjent, *Kvinderne og straffelovskommisionen – Et interview med Høiesteretsadvokat Elise
Sem*, Norges Kvinder 13.12.1921

Grudt, Gulla, *Straffelovskommisionens kvinder*, Norges Kvinder 20.05.1922

Ukjent, *Hvorledes den svenske riksdagen vil forbedre racen*, Norges Kvinder 05.07.1922

Aas, Ingeborg, *Revision av straffeloven*, Norges Kvinder 30.09.1922

Melhus, Hilda, *Voldtægt*, Norges Kvinder 14.04.1923

Michelet, Sigrid, *Forbryderen og samfundet*, Norges Kvinder 02.05.1923

Ukjent, *Fra Danmark – For første gang kvindelige nævninger i sædelighetssaker*, Norges
Kvinder 17.11.1923

Sethne, Anna, *En kvinnenevnd med plikt til å følge hver eneste sedelighetsforbrytelsessak for
å passe på at farlige individer ikke atter slippes løs. Tilslutninger til Marta M.
Webergs forslag*, Norges Kvinder 22.11.1929

Boye, Ingeborg, *Kvinnenevnd til vern mot sedelighetsforbryderne – Kvinnenes rettsvesen*,
Norges Kvinder 26.11.1929

Anker, Ella, *Kvinnenevnd til vern mot sedelighetsforbryderne – Kvinnenes rettsvesen*, Norges

Kvinder 29.11.1929

Boye, Ingeborg, *Avstand fra..*, Norges Kvinder 10.12.1929

Ukjent, «*Norges Kvinders's program er:*», Norges Kvinder 15.12.1933

Urd

Ring, Barbara, *Kastrer dem, sperr dem inde!*, Urd 05.05.1923

Ukjent, *Er rettens vei veien til rætfærdighet?*, Urd 24.06.1924

Nylænde

Isachsen, Hanna, *Straffelov og engifte*, Nylænde 01.06.1921

Offentlige dokumenter

Den norske straffeloven – Lov angaaende forbrydelser af 20nde August 1842, Kristiania 1874

Det Statistiske Centralbyrå, *Norges Officielle Statistik, Oversigt over de vigtigste resultater av Kriminalstatistikken for aarene 1886-1904*, Kristiania 1913

Det Statistiske Centralbyrå, *Kriminalstatistikk 1923 og 1924, med hovedoversikt 1905-1924*, Oslo 1927

Det statistiske Centralbureau, *Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge - 1894*, Kristiania 1894

Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge – 1895, Kristiania 1895

Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge – 1900, Kristiania 1900

Statistisk Aarbog for Kongeriget Norge – 1905, Kristiania 1905

Statistisk Aarbok for Kongeriket Norge – 1915, Kristiania 1916

Statistisk Aarbok for Kongeriket Norge – 1920, Kristiania 1921

Statistisk Årbok for Kongeriket Norge – 1924, Oslo 1925

Polititidende, nr. 65, 1888; nr. 4+65+89, 1890; nr. 12, 1891; nr. 50+91, 1893

Nettressurser

Det Jødiske Museum, om Dreyfus-saken:

<http://www.jodiskemuseum.no/site/1890/Dreyfus.html> (sist aksessert 01.05.14)

Stortingsforhandlinger: Henstilling fra Norges Venstrekvinnelag om kjønnsfordeling i lagretten:

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1932&paid=8&wid=a&psid=DIVL279&pgid=a_0857 (sist aksessert 05.05.14)

Stortingsforhandlinger: Avholdsfolkets fellesutvalg i Stavanger om beruselse:

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1923&paid=7&wid=a&psid=DIVL775&pgid=a_1884 (sist aksessert 18.02.14)

Senter mot incest og overgrep, om definisjon på voldtekt:

<http://smi.nt.no/025.php> (sist aksessert 20.03.14)

Forskningsrådet Kilden, Kristin Engh Førde, *Voldtekt dømmes som utnyttelse*, 11.10.2007:

<http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=48106> (sist aksessert 20.03.14)

Trondheims offisielle nettside, om Ingeborg Aas:

<http://www.trondheim.no/content/1117689526/Ingeborg-Aas> (sist aksessert 05.05.14)

Kildenett, om Norske Kvinners Nasjonalråd:

<http://www.kildenett.no/ordbok/Norske%20Kvinnens%20Nasjonalrad>
(sist aksessert 05.05.14)

Norsk biografisk leksikon, om Otto Lous Mohr:

<http://nbl.snl.no/Otto_Lous_Mohr > (sist aksessert 30.03.14)

Moss, Eirin L., Stam, Henderikus J. & Kattevilder, Diane, «From Suffrage to Sterilization:

Eugenics and the Woman's Movement in 20th Century Alberta», i *Canadian*

Psychology/Psychologie canadienne Vol.54(2), US: Educational Publishing

Foundation 2013: <<http://psycnet.apa.org/journals/cap/54/2/105/>> (sist aksessert

12.05.14)

Litteratur

Aas, Ingeborg, «Hvordan kan samfundet beskytte sig mot åndssvake og

sedelighetsforbrytere», i *Socialt arbeid* nr.5 1931

Agerholt, Anna Caspari, *Den norske kvinnebevegelsens historie*, Gyldendal Norsk Forlag,

Oslo 1937

Bain, Paul G., Leyens, Jeroen & Philippe, Jacques (red.), *Humanness and Dehumanization*,

Psychology Press, London 2013

Berg, Fredrik, *På rømmen – Rømninger fra sikkerhetspsykiatrien 1895-1956*, masteroppgave

NTNU; Institutt for historiske studier 2014

Dahl, Hilde, PhD-avhandling under arbeid om juridiske begrunnelser for innleggelse av

sikkerhetspsykiatriske pasienter ca. 1890-1940, NTNU; Institutt for historiske studier

2014

Evensen, Hans, «Fra de første 10 aar af Kriminalasylets virksomhed», i *Tidsskrift for den*

norske lægeforeningen, 01.02.1906

Foucault, Michel, *Overvåkning og straff*, Gyldendal Akademisk Forlag, Oslo 1999a

Foucault, Michel, *Seksualitetens historie – Vilje til viten*, Exil Forlag, Oslo 1999b

Haave, Per, *Sterilisering av tatere 1934-1977 – en historisk undersøkelse av lov og praksis*,

Norges forskningsråd: Området for kultur og samfunn, Oslo 2000

- Jonassen, Mari, *Livet er et pust. Ragna Nielsen – en biografi*, Aschehoug, Oslo 2011
- Johannsdottir, Olafia, *De ulykkeligste: livsskildringer fra Kristiania*, Cammermeyers Forlag, Kristiania 1916
- Kaldal, Ingar, *Veit og gate – Daglegliv i Midtbyen i Trondheim 1880-1950*, Universitetsforlaget, Oslo 1997
- Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var – en innføring i historiefaget*, Oslo 1999
- Lønnå, Elisabeth, *Stolthet og kvinnekamp: Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1996
- Moksnes, Aslaug, *Likestilling eller særstilling – Norsk Kvinnesaksforening 1884-1913*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1984
- Myhre, Eivind & Thomassen, Øyvind, «A Construction of an Accepted Masculinity – Castration in high security psychiatric institutions in Norway 1923-1945», i Lander, Ingrid, Ravn, Signe & Jon, Nina (red.), *Masculinities in the Criminological Field*, Ashgate (publiseres september 2014)
- Nærbøvik, Jostein, *Norsk historie – 1860-1914*, Det Norske Samlaget, Oslo 1999
- Ottosen, Rune, Røssland, Lars Arve & Østbye, Helge, *Norsk pressehistorie*, Det Norske Samlaget, Oslo 2002
- Rafter, Nicole, *The Criminal Brain – Understanding Biological Theories of Crime*, New York University Press, New York & London 2008
- Sanger, Margaret, *Woman and the new race*, Cosimo, New York 2005
- Schiøtz, Aina, *Folkets helse – landets styrke 1850-2003*, Universitetsforlaget, Oslo 2003
- Seip, Anne-Lise, *Om velferdsstatens framvekst: artikler*, Universitetsforlaget, Oslo 1981
- Skålevåg, Svein Atle, «Kjønnsforbrytelser. Sedelighet, seksualitet og strafferett 1880-1930», i *Tidsskrift for kjønnsforskning. Nr. 1-2*. Oslo 2009

Slottemo, Hilde Gunn, «Ansvarlighetens menn – Normer for maskulinitet i etterkrigstidas industrisamfunn», i *Tidsskrift for kjønnsforskning. Nr. 1-2*. Oslo 2009

Smith, David Livingstone, *Less than human*, St. Martins Press, New York 2011

Thomassen, Øyvind, *Galskapens fengsel – Kriminalasylet i Trondheim 1895-1965*, Norsk Rettsmuseums skriftserie nr.1, Trondheim

Tjelmeland, Hallvard, «Aviser som historisk kilde», i Roalsø, Else-Beth, *Å skrive i motvind*, Pressehistorisk forening 2004